

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 14 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського.....3

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

Саміт НАТО у Вільнюсі в оцінках експертів.....4

Аулін О.

Дипломатичне турне Президента України В. Зеленського.....13

Економічний ракурс

Кулицький С.

Оцінка перспектив розвитку світового
військово-промислового комплексу в контексті
повномасштабної війни Росії проти України 18

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	37
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	47
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	51
Питання екології та уникнення техногенних катастроф.....	55

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Желай О.

Специфіка організації бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності в особливих умовах	58
--	----

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Україна, ООН і Туреччина спільно можуть забезпечити роботу продовольчого коридору та інспектування суден», – зазначив Президент України В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Перше. Я провів сьогодні селектор. Ґрунтовні доповіді. Фронт, безпека, постачання снарядів. Командувачі, керівник СБУ, керівники розвідки – ГУР та зовнішньої розвідки. Міністр внутрішніх справ, Міноборони. Детально й щоденно робимо все, щоб наші воїни мали все необхідне для активних дій.

Друге. Я дякую кожному нашому рятувальнику, кожному поліцейському, кожному волонтеру, кожному лікарю, які рятують наших людей після російських обстрілів. Сьогоднішні удари терористів по Сумщині, по Харківщині, по Донбасу, по Херсонщині, по Запоріжжю точно не залишаться без відповіді від наших воїнів.

Третє. Продовольча безпека. Ґотуємо розмову з паном Генсеком ООН.

Позиція України завжди була й буде максимально чіткою: ніхто не має права руйнувати продовольчу безпеку будь-якого народу. Якщо купка людей десь там у Кремлі вважає, що вони нібито мають право вирішувати, чи буде їжа на столах у різних державах: Єгипті або в Судані, у Ємені або в Бангладеш, у Китаї, в Індії, у Туреччині, в Індонезії, то світ має змогу показати, що шантаж не дозволений нікому.

Від першого дня повномасштабної агресії Росія зруйнувала вільне мореплавство в Чорному та Азовському морях. Росія била ракетами й дронами по наших портах, по зернових терміналах, навіть по елеваторах била. Єдиний можливий наслідок цього – це дестабілізація продовольчих ринків, соціальний хаос у країнах, які критично залежать від імпорту продовольства. Українське продовольство – це базова безпека для 400 млн людей.

Торік світ відреагував правильно на російську загрозу продовольчій безпеці – разом із Туреччиною та ООН ми запустили Чорноморську зернову ініціативу. Її результати красномовні: майже 33 млн т агропродукції було експортовано до 45 держав світу. Шістдесят відсотків обсягів пішли в країни Африки та Азії. Зокрема, це Алжир, Туніс, Лівія, Єгипет, Кенія, Ефіопія, Сомалі, Судан, а також пішли і в Китай, і в Індію, і в Бангладеш, в Індонезію, в Пакистан, Ірак, Ліван, Ємен. І дуже важливо: наш продовольчий експорт дає змогу рятувати життя в таких країнах, як я вже сказав, як Ємен і Сомалі. Різних людей, різної релігії, різного етнічного походження. Але вони всі однаково мають право на життя!

Окрім експортної, ми запустили й гуманітарну ініціативу “Зерно з України”. До неї долучилися 34 держави-донори – і я дякую кожному

донору! – які допомогли врятувати від голоду людей передусім у країнах Африки.

Всі мають право на стабільність. Африка має право на стабільність. Азія має право на стабільність. Європа має повне право на стабільність. А отже, ми всі повинні дбати про безпеку – про захист від російського божевілья. І Чорноморська зернова ініціатива може й повинна працювати й надалі – якщо без Росії, то без Росії. Угода щодо експорту зерна – це угода з Туреччиною та ООН – залишається чинною. Єдине, що зараз потрібно, це її акуратне виконання та рішучий тиск світу на державу-терориста.

Я направив офіційні листи Президенту Туреччини Ердогану і Генсеку ООН Гутеррішу з пропозицією продовжити роботу Чорноморської зернової ініціативи чи її аналога в тристоронньому форматі – так, як це найнадійніше. Україна, ООН і Туреччина спільно можуть забезпечити роботу продовольчого коридору та інспектування суден. Це потрібно для всіх у світі. І кожен, хто підтримає, стане рятівником життя на величезному просторі від Марокко до Китаю, від Індонезії до Лівану.

Ще одне.

Хочу особливо подякувати Швеції. Наші шведські друзі затвердили стратегію допомоги Україні, зокрема з відбудовою. Стратегію до 2027 р. Це дуже важливо – сигнали довгострокової підтримки. Підтримки життя, відновлення життя, підтримки того, що російський терор однозначно програє. Пане Прем'єр-міністре Крістерссон, увесь уряд Швеції, кожен і кожна у Швеції, я дякую вам дуже!

Слава всім, хто допомагає нам захищатися від російського терору! Слава кожному нашому воїну! Слава нашому прекрасному народу!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 17.07).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Саміт НАТО у Вільнюсі в оцінках експертів

Друга декада липня 2023 р. розпочалася важливою та довгоочікуваною міжнародною подією, результати й наслідки якої зайняли чільне місце серед пріоритетних тем обговорень і фахових дискусій спостерігачів, політиків та експертів у різних галузях знань. Ідеться про саміт НАТО у Вільнюсі, який відбувся 11–12 липня за безпрецедентних заходів безпеки, до організації яких були залучені не лише військові та спеціальні служби Литви як господарки саміту, а й сили та засоби інших країни Альянсу. Зокрема, небо над

литовською столицею захищали комплекси ППО «Patriot», що належать Німеччині, і NASAMS. Масштаби вжитих заходів пояснюються не лише близькістю місця проведення саміту до Російської Федерації, а особливо до її союзника в агресії проти України – Білорусі, а й рівнем міжнародного представництва. Так, у зустрічах узяли участь лідери 31 країни НАТО включно з Президентом США Д. Байденом. Крім того, до участі в заходах були запрошені делегації Японії, Південної Кореї, Нової Зеландії, Австралії, України та Швеції. Усього до Вільнюса прибуло понад 2 тис. 400 членів із 48 іноземних делегацій, у тому числі до 40 очільників держав і до 150 інших високопоставлених урядовців (URL: <https://espresso.tv/u-vilnyusi-startue-samit-nato-shcho-vidomo-na-tsyu-khvilinu>).

Підвищена увага українських політиків, експертів і суспільства була прикута до підготовки й проведення саміту у Вільнюсі насамперед з причини очікувань на певні рішення, які мали бути прийняті відносно євроатлантичного майбутнього нашої країни та продовження співпраці України з країнами НАТО у військово-політичній сфері. Ще одним очікуваним результатом зустрічі мали стати домовленості про постачання нових видів озброєнь і домовленість про розширення номенклатури спорядження, військової техніки та боєприпасів. Проте цілком природно на саміті значну частину часу було присвячено вирішенню й інших питань.

Зокрема, члени Альянсу обговорили виклики, які стоять перед ними на сьогодні й можуть виникнути в майбутньому з огляду на агресію Росії та проблеми тероризму. Також на зустрічах вони торкнулися тем щодо втілення нових регіональних планів оборони, моделей сил і збільшення кількості підрозділів швидкого реагування до 300 тис. військових. Було узгоджено план дій у галузі змін клімату, розширення співпраці з ЄС щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури. Також було заплановано запуск інвестиційного фонду для розроблення новітніх технологій, зокрема у сфері штучного інтелекту, автономних систем, квантових технологій.

Учасники саміту розглядали й нове зобов'язання щодо інвестицій в оборону. Передбачається, що країни-члени Альянсу витратять щонайменше 2 % національного ВВП щорічно на посилення власних оборонних спроможностей.

Крім того, на саміті обговорили вступ Швеції до НАТО. Генсек НАТО Є. Столтенберг 11 липня зазначив, що вже незабаром можна буде вітати Швецію як повноправного члена Альянсу. Раніше Президент Туреччини Р. Т. Ердоган заявив, що Анкара схвалить вступ Швеції до НАТО після того, як для Туреччини відкриють шлях до приєднання до Європейського Союзу. Згодом Є. Столтенберг зазначив, що Стокгольм надаватиме Анкарі допомогу у зближенні з Європейським Союзом (URL: <https://espresso.tv/u-vilnyusi-startue-samit-nato-shcho-vidomo-na-tsyu-khvilinu>).

Разом з тим спостерігачі підкреслили, що більшість винесених на обговорення питань внутрішньої політики Альянсу, його подальших планів щодо зміцнення обороноздатності й розширення напряму пов'язані з

агресією Російської Федерації. Отже, боротьба України за свій суверенітет і територіальну цілісність прямо або опосередковано залишалася в центрі уваги протягом усіх заходів, що відбувалися в межах Вільнюського саміту НАТО.

Більшість експертів підкреслюють, що країни Східної Європи, які добре розуміють, чим загрожує російська агресія, у багатьох питаннях займають значно більш рішучу позицію щодо підтримки України, ніж деякі інші європейські країни. Треба особливо підкреслити масштабну акцію підтримки України, яка була організована у Вільнюсі. «Поки ви чекаєте на свою зупинку, Україна чекає на F-16», – натякали на збільшення військової підтримки написи на міських автобусах. Інформаційні табло в громадському транспорті транслиували цитати політиків про необхідність прийняти Україну в НАТО. На сітілайтах було розміщено пропозиції до чиновників НАТО: «Скористайтеся цим найшвидшим інтернетом, щоб пришвидшити членство України». На бігбордах жарти-запрошення на українську вечірку в Криму. І банер на одному з будинків з нагадуванням Путіну про Гаагу. Громадська ініціатива подбала про синьо-жовті прапори, які розвісили не лише на адмінбудівлях, а запропонувала всім охочим причепити на приватних балконах, щоб у загальній кількості в місті стягів було щонайменше 33 тис. – натяк на те, що Україна має стати 33-м членом НАТО. Ще один прапор, із отворами від куль, привезений з поля бою в Бахмуті українськими та литовськими спортсменами, вивісили на одній з головних площ Вільнюса під час концерту, який відкрили президенти України та Литви.

Проте, незважаючи на безпрецедентну за масштабами громадянську підтримку від мешканців і гостей столиці Литви та підтримку від лідерів країн Європи, треба зазначити, що розпочинався захід далеко не так райдужно, як цього можна було очікувати. Зокрема, Президент України В. Зеленський доволі різко відреагував на оголошення Є. Столтенбергом про узгодження комюніке, згідно з яким «Україна стане членом НАТО, коли буде згода союзників та будуть виконані умови». «І я хочу підкреслити: це формулювання тільки щодо запрошення, а не щодо членства України. Безпрецедентно й абсурдно – коли немає жодних часових рамок і для запрошення, і для членства України; і коли натомість додається якесь дивне формулювання про “умови” навіть для запрошення України, – написав В. Зеленський у твітері. – А значить, залишається можливість торгуватися членством України в НАТО – у переговорах з Росією. А для Росії це означає мотивацію й надалі продовжувати свій терор» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-vil%CA%B9nyusi-pidsumky-dlya-ukrayiny/32500839.html>).

Звісно, така різка реакція викликала значну увагу серед журналістів і спостерігачів, що, у свою чергу, вилилося в численні припущення щодо можливого провалу саміту щодо України, про можливі суперечки або навіть охолодження відносин чи принаймні непорозуміння між партнерами тощо. Водночас, за даними відкритих джерел, відбувалися переговори щодо

з'ясування позицій і запобігання можливому повторенню подій, що відбулися на саміті в Бухаресті у 2008 р., коли Україна та Грузія так і не отримали Плану дій щодо членства в НАТО. Треба зауважити, що процедура вступу нових членів до Північноатлантичного альянсу доволі складна й пов'язана з рядом процедур. Зокрема, однією з них є так званий План дій щодо членства (ПДЧ).

Цю процедуру – як вимогу перед вступом в НАТО – запровадили в 1999 р. Відтоді через неї пройшли 11 країн. «Як тільки План дій щодо членства виконано, розпочинаються переговори про вступ. І це також може бути тривалою процедурою. У випадку з Північною Македонією, наприклад, багато часу зайняло те, що Греція наклала вето на її приєднання», – пояснює старший науковий співробітник Німецького фонду Маршала Б. Лете. У НАТО вперше відмовилися від вимоги ПДЧ торік, коли після повномасштабного вторгнення Росії в Україну термінові заявки на приєднання до блоку подали Швеція та Фінляндія. І вже за 11 місяців – у квітні – Фінляндія офіційно стала членом НАТО, на шляху до швидкого розблокування і шведське членство. Оскільки у Вільнюсі погодили скорочену процедуру для України також, залишився лише етап переговорів. І саме оголошення про їх початок в ідеалі Київ й очікував від цього саміту (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-vil%CA%B9nyusi-pidsumky-dlya-ukrayiny/32500839.html>).

Отже, з огляду на вище зазначене скасування за результатами переговорів у Вільнюсі ПДЧ для України цілком справедливо можна вважати значним досягненням й успіхом. Тому під час спільної з Генсеком Є. Столтенбергом пресконференції Президент України В. Зеленський наголосив: «Я розумію, що це технічний сигнал. Але для мене це був дуже важливий момент... Я порівнюю це з кандидатством у Європейському Союзі. Це так само був сигнал. Кандидатство не є членством, але кандидатство засвідчило вибір... Результати саміту гарні, але якби було запрошення, були б ідеальними», – зауважив В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-vil%CA%B9nyusi-pidsumky-dlya-ukrayiny/32500839.html>).

Отже, оскільки світ не ідеальний, відповідно, не може бути й ідеальних результатів, те, що сталося, і можна цілком упевнено вважати успіхом Вільнюського саміту для України. Наша країна не отримала запрошення до членства в НАТО, але здобула спрощену процедуру без ПДЧ і реальну можливість пройти всю процедуру після перемоги за прикладом Фінляндії дуже швидко та без зайвих перепон.

Крім того, на саміті було прийнято дуже важливі рішення у сфері безпеки і військової допомоги. Зокрема, Україна узгодила параметри безпекових гарантій з державами «Групи семи». Зокрема, британський уряд у заяві окреслив зобов'язання держав-членів «сімки» продовжити надання «допомоги у сфері безпеки та сучасного військового обладнання на суші, у повітрі та на морі». Як пріоритет вказано протиповітряну оборону,

далекобійну артилерію та бойову авіацію. Конкретніші двосторонні договори мають бути підписані згодом. Американський Президент Д. Байден, коментуючи домовленості, запевнив, що «українська делегація везе додому значну перемогу України у сфері безпеки». На полях саміту було прийнято рішення про авіаційну коаліцію – 11 держав узяли на себе зобов'язання, щоб до кінця літа почати підготовку українських пілотів на F16. Великі пакети військової допомоги першими під час саміту оголосили Франція та Німеччина. Французький Президент Е. Макрон пообіцяв Україні ракети великої дальності принципово нового рівня, які можуть вражати цілі на відстані 250 км. Берлін оголосив про надання засобів ППО, бойових машин піхоти, снарядів і дронів загальною вартістю близько 600 млн євро. Міністерство оборони Норвегії сповістило про передання Україні пакета підтримки NASAMS, який містить два додаткові центри управління вогнем, дві пускові установки й запасні частини. Окремим рішенням став багаторічний пакет допомоги, призначений «сприяти переходу України від обладнання та стандартів радянської епохи до обладнання та стандартів НАТО, а також зробити їхні сили повністю сумісними з НАТО» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-vil%CA%B9nyusi-pidsumky-dlya-ukrayiny/32500839.html>).

Водночас із військовою допомогою і важливою роботою над відбудовою системи безпекових гарантій на саміті відбулося оформлення нового формату відносин України з Альянсом. Відтепер відносини будуватимуться не в складі комісії, а у формі Ради Україна – НАТО. Варто зауважити, що це не просто зміна назв. Різниця значно вагоміша. Зокрема, уже на першому засіданні головував В. Зеленський, і в майбутньому український лідер зможе самостійно скликати такі зустрічі – регулярні або кризові, не очікуючи на запрошення від Альянсу, як це було раніше. «Ми наполягли, щоб в правилах процедури Ради Україна – НАТО було чітко написано, що це інструмент наближення членства України», – пояснив важливість цього формату міністр іноземних справ України Д. Кулеба (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-vil%CA%B9nyusi-pidsumky-dlya-ukrayiny/32500839.html>).

Про вагомість прийнятих рішень та невідворотність обраного напрямку свідчать і підсумкові заяви лідерів. Зокрема, Президент США Д. Байден на зустрічі з Президентом України В. Зеленським заявив: «Я сподіваюся, що ми нарешті покінчили з думкою про те, чи хочуть бачити Україну в НАТО, чи ні... Це станеться. Ми рухаємося далі, ми рухаємося в правильному напрямі», – запевнив Президент США й додав, що з нетерпінням чекає дня, щоб відсвяткувати офіційне членство України в НАТО. Після зустрічі з Д. Байденом на питання журналістів про очікування та побажання щодо наступного саміту НАТО у Вашингтоні В. Зеленський відповів, що до нього потрібно серйозно готуватися. «Бажання одне – перемога, – наголосив Президент України. – А з перемогою точно буде і членство в НАТО, і в

Євросоюзи» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-vil%CA%B9nyusi-pidsumky-dlya-ukrayiny/32500839.html>).

Поряд із зазначеними вище результатами та вагомими рішеннями саміту непрямою ознакою важливості події і її досягнень є активне намагання різного роду пропагандистів знецінити підсумки зустрічі й маніпулювати інформаційними приводами з полів саміту.

Видання «Детектор медіа» виокремило основні меседжі, у яких пропагандисти намагалися обезцінити роботу й результати цього засідання. Найперше у своїх маніпуляціях вони наголошували на тому, що саміт став провальним для України. Вони просували думку, що саміт Альянсу нічого не приніс Україні. Мовляв, у НАТО не пустили, нової зброї не дали, а В. Зеленський своїми різкими заявами всіх відштовхнув настільки, що з ним навіть фотографуватися не хотіли. Також активно розвивалася думка про непопулярність саміту взагалі, а саме про те, що іноземна преса проігнорувала захід, отже, узагалі втомилася від теми України. Ще одним улюбленим лейтмотивом пропагандистів є ідея захоплення території України сусідніми державами. Зокрема, під час саміту НАТО традиційний меседж пропагандистів про Польщу, яка нібито хоче захопити Україну, набув нового відтінку. Зокрема, вони лякали свої аудиторії ймовірним введенням польських і литовських військ в Україну. Так би мовити, В. Зеленський вимагав цього в НАТО, але йому відмовили. Також значну частину присвячених саміту пропагандистських матеріалів займали такі ідеї: «НАТО зменшує фінансування для України внаслідок “провального контрнаступу”» і «Громадяни країн НАТО не хочуть бачити Україну в Альянсі» (URL: <https://disinfo.detector.media/post/shcho-propahandysty-pysaly-pro-samit-nato-u-vilniusi>).

Звісно, що значна частина російських пропагандистських матеріалів орієнтована на внутрішню російську аудиторію, але треба враховувати, що в сучасних умовах інформаційна війна є невід’ємною складовою протистояння. У багатьох країнах світу до сьогодні залишається чимала частка прихильників російських наративів, які тією чи іншою мірою продовжують підтримувати Російську Федерацію, прагнуть відстоювати свої інтереси не лише на полі бою, а і в інформаційному просторі.

На важливість об’єктивної оцінки ситуації усіма учасниками процесу та розуміння небезпеки для цілого світу, яка й досі залишається дуже високою, звертає увагу публікація у виданні «Defense Express»: «...необхідно усвідомлювати, що йдеться не про поточну безпекову ситуацію, а про більш віддалену перспективу. А вона вже залежатиме від того, чи зможуть країни НАТО остаточно вирватися з летаргійного сну колективної безпеки. І якщо Захід остаточно усвідомить, що допустив стратегічну помилку й після розпаду СРСР залишив його обрубок у вигляді РФ, а потім відверто проморгав появу реваншистського фашистського режиму, то є шанси, що повторення цієї помилки вже не відбудеться. І тоді Україну дійсно чекає доволі швидкий вступ до Альянсу, бо це буде необхідно для утворення

відповідної безпекової архітектури, як це було у 1952 р., коли відбувся синхронний вступ до НАТО Греції та Туреччини» (URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/chim_objektivno_zavershivsja_samit_aljansu_u_vilnjudi_i_chi_moglo_buti_krasche-12194.html).

На думку багатьох експертів, саме в цьому напрямі відбувається загальний процес і саміт НАТО у Вільнюсі підтвердив серйозність намірів щодо укріплення системи світової безпеки та залучення до цього процесу України як рівноправного партнера. Зокрема, політолог О. Саакян наголосив: «Альянс залишається кульгавою качечкою, але, попри це, НАТО (що позитивно) продемонструвало, що може та вміє приймати рішення та списувати його не варто. Воно шукає ці рішення та готує реформуватися. Тому тренд тут позитивний: “пацієнт скоріше здоровий, ніж хворий”. Це те, що побачила РФ та інші недемократичні режими. НАТО продемонструвало, що не покине Україну в біді, що підтримка триватиме і що вона буде конкретною та довгостроковою. Також Альянс продемонстрував, що не обмежує себе в політичних амбіціях на європейському просторі. Навіть якщо зараз не готові запросити Україну, це не означає, що вони відкидають цю ідею. Вони працюватимуть разом з Україною над цим. Для РФ це – чорний день. Адже колективна безпека Європи визначається без них» (URL: <https://1zahid.com/info/po-usih-napryamah-ye-prosuvannya-vpered-politolog-pro-vilnyuskyj-samit-nato>).

Проте вважати питання остаточно вирішеним зарано, оскільки традиції різного роду путінферштеєрів, пошуку компромісів, атавізмів холодної війни тощо залишаються. Як зазначає Н. Тензер, старший дослідник Центру аналізу європейської політики, професор паризького Інституту політичних досліджень: «Ані у Вашингтоні, ані в більшості європейських столиць досі немає довгострокової стратегії щодо Росії. У них досі немає цієї ідеї, що ми повинні остаточно перемогти РФ – не лише в Україні, а і в Грузії, Білорусі, Сирії, Африці. Для того щоб мати більш безпечний світ. Немає цієї загальної картини, перспективи – вони все ще дуже короткозорі. Це справжня проблема. На цей страх перед Росією не мала вплив навіть нещодавня історія з Пригожиним? Насправді ми знаємо про слабкість Росії уже впродовж тривалого часу.... Але є два моменти, яких бояться на Заході. Перший – страх перед дестабілізацією у Європі. Що, на мій погляд, є нісенітницею: єдина дестабілізуюча сила нині – це Росія, а говорити про те, що зараз існує якась стабільність – оманливо. Ще є російський наратив про те, що після Путіна до влади можуть прийти гірші за нього... Ще один момент, якого боїться Захід, – це, назовімо його так: демонтаж Росії, що нібито створило б таку собі “чорну діру” у Європі: нестабільність, заворушення на Кавказі та, звичайно, питання, хто контролюватиме ядерну зброю» (URL: <https://suspilne.media/528233-na-zahodi-dosi-nemaє-ciei-idei-mi-povinni-peremogti-rosiu-politolog-tenzer-pro-pidsumki-samitu-nato-u-vilnusi>).

Отже, зазначені проблеми багато в чому пояснюють недостатню рішучість наших партнерів, але крок за кроком упевненість зростає і саміт у

Вільнюсі став ще однією цеглиною у європейській архітектурі безпеки, яка будуватиметься без огляду на агресора й без намагань його умиротворення. На цьому шляху Україні, яка вже понад дев'ять років протистоїть російській агресії, належить важлива або навіть ключова роль. За словами В. Юрконіса, політолога та викладача Інституту міжнародних відносин і політичних наук Вільнюського університету, «якраз Київ наразі задає тон, є моральним голосом, до якого прислухаються у плані того, що треба робити в нашому регіоні. І Україна тут далеко несамотня. Це поважна розмова, діалог. І в Україні багато партнерів та друзів, які цей голос роблять ще голоснішим» (URL: <https://www.rfi.fr/uk>).

Так само політолог М. Давидюк наголосив: «НАТО – найсильніша організація, яку потрібно переконати в одному: перестати боятися найслабшу, але “найбільш понтову” армію в світі – російську... Вони (НАТО. – Прим. авт.) зараз керуються страхом, тому обмежують наші можливості всередині самої організації» (URL: <https://tsn.ua/ukrayina/nato-keruyetsya-strahom-politolog-povidomiv-chi-ye-v-ukrayini-plan-b-u-razi-nevstupu-do-alyansu-cherez-rik-2368321.html>).

Варто зазначити, що деякі експерти звернули увагу на певну невизначеність формулювань, які іноді залишають навіть забагато простору для різного роду домислів і припущень. Зокрема, політолог О. Якубін звернув увагу на формулювання щодо умов, які мають скластися. «Незрозуміло, що мається на увазі. Країни НАТО в цьому питанні залишили туман... Ми вигідні для НАТО, адже в нас є високонатренована армія в районі 1 млн людей. ЗСУ вже багато в чому працюють по натівським стандартам. Тому не виключаю, що туман щодо умов вступу є навмисним, щоб країна агресор не розуміла, що мається на увазі під вступом України до НАТО. Адже якщо виходити з фрази, що Україну візьмуть в Альянс, коли закінчиться війна, то тоді РФ робитиме все, щоб війна ніколи не закінчилася та Україну не прийняли в НАТО. Для РФ вступ України до НАТО означитиме закінчення війни. Росія тоді не зможе нічого зробити, щоб повернути Україну в зону свого впливу», – резюмував експерт (URL: <https://i-ua.tv/news/82555-politolo-h-pidbyv-pidsumky-samitu-ukraina-nato-u-vilniusi>).

Важливість України для зміцнення НАТО підкреслювали й інші експерти. Зокрема, литовський політолог В. Юрконіса зазначив: «Десять років тому звучали голоси, що Альянс нікому не потрібен, він застарів. Коли ми бачимо кремлівську агресію в регіоні та війну Росії проти України, затребуваність НАТО відроджується, Альянс наповнюється новими якостями, новою енергією, новою мотивацією. До цієї організації вступають нові члени, наприклад Фінляндія, яка була раніше нейтральною. Балтійське море скоро буде “озером НАТО”. Так що в цьому плані членство України в НАТО виглядало б як певна вишня на торті – маючи на увазі досвід і волю українських солдат. Це виглядало б великим святом. Але, на цьому наголошували не раз, треба зробити так, щоб Україна перемогла, щоб ворог відійшов на територію Росії, щоб Київ відвоював усі свої території. Ще є

багато домашніх завдань, але було би фантастично, якби наступного року у Вашингтоні Україну запросили стати членом НАТО» ([URL: https://www.rfi.fr/uk](https://www.rfi.fr/uk)).

Разом з тим деякі експерти підтримали оцінки Президента України щодо хибності нерішучості в питаннях щодо членства нашої країни в Альянсі. Так, політолог М. Басараб наголосив: «НАТО трансформувалося в блок держав для уникнення війни... Бо безвольність Альянсу веде не до уникнення війни, а радше заохочує до війни проти НАТО. Бо авторитарні держави, як Росія, розцінюють обережність як слабкість, а не мудрість. Вчорашнє рішення у Вільнюсі – ще один крок до глобальної війни. Цього може не статися, але ми стали на один крок ближче» ([URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_rishennya-nato-schodo-ukrayini-krok-do-globalnoyi-vijni-politolog-pro-samit-u-vilnyusi/1150491](https://gazeta.ua/articles/world-life/_rishennya-nato-schodo-ukrayini-krok-do-globalnoyi-vijni-politolog-pro-samit-u-vilnyusi/1150491)).

Загалом схвальні оцінки експертів щодо результатів саміту та перспектив вступу України в НАТО не знімають з порядку денного виконання нашою країною необхідних і вже давно відомих завдань. Як підкреслив політолог С. Таран: «...Треба вже розуміти, що без демократичних свобод, прозорих державних інституцій у НАТО нас ніхто не візьме. Якими би причинами, виправданнями чи образами це не прикрашалося. Хоча війна – це однозначно найбільша перешкода для вступу України в НАТО, норми демократії, необхідні для вступу до Альянсу, ніхто не скасовував і скасовувати не буде. Тому це, хоч і друге, але так само життєво необхідне питання, яке необхідно вирішити» ([URL: https://ua.korrespondent.net/articles/4606467-vidkladena-shakhova-partiia-vidmina-pdch-bez-daty-vstupu-ukrainy-do-nato](https://ua.korrespondent.net/articles/4606467-vidkladena-shakhova-partiia-vidmina-pdch-bez-daty-vstupu-ukrainy-do-nato)).

Отже, довгоочікуваний саміт у Вільнюсі завершився, на думку більшості спостерігачів, з достатньо обнадійливими результатами. Країни НАТО підсумували зміни в безпековій ситуації на європейському континенті та дійшли згоди щодо подальших кроків на зміцнення Альянсу, прийняття нових членів і розвитку його військової складової. Україна отримала нову форму взаємовідносин з НАТО, яка відкриває нові можливості й дає змогу ініціювати важливі спільні заходи. Вагомим досягненням саміту можна вважати скасування для України обов'язкового етапу ПДЧ щодо членства в НАТО, домовленості щодо постачання нових партій озброєння, узгодження плану дій авіаційної коаліції щодо підготовки українських пілотів і переконливе підтвердження з боку лідерів Альянсу євроатлантичної перспективи України.

Дипломатичне турне Президента України В. Зеленського

Напередодні Вільнюського саміту НАТО 6–7 липня 2023 р. відбулися офіційні візити Президента України в Болгарію, Чехію, Словаччину й Туреччину, які стали важливим кроком на шляху подальшого розвитку міждержавних відносин. Крім політичних лідерів згаданих країн, В. Зеленський зустрівся із Вселенським патріархом Варфоломієм і мав телефонні розмови з прем'єр-міністрами Нідерландів М. Рютте й Португалії А. Коштою. Головними темами переговорів стали майбутній саміт НАТО та безпекові питання, «зерновий коридор», ситуація в окупованому Криму, повернення українських полонених, а також дітей, незаконно вивезених до РФ.

Під час відвідування Болгарії В. Зеленський провів зустрічі з Президентом країни Р. Радевим, Прем'єр-міністром Н. Денковим. Президенти обговорили реалізацію української «формули миру». В. Зеленський привітав готовність Болгарії долучитися до її реалізації, зокрема щодо забезпечення продовольчої безпеки. Він висловив сподівання на участь керівництва Болгарії в Глобальному саміті миру. Лідери двох держав також приділили увагу питанню захисту спільної свободи. Президент України висловив подяку Болгарії за принципову підтримку руху нашої країни до членства в НАТО і водночас піддав критиці наближені до проросійських акценти в ставленні Р. Радева до причин та характеру російсько-української війни. Зустріч із Прем'єр-міністром Болгарії Н. Денковим завершилася підписанням Спільної декларації щодо євроатлантичної інтеграції України. Сторони також обговорили оборонну допомогу, яку Болгарія надає Україні, зокрема конкретні деталі передання поточного оборонного пакета. Президент В. Зеленський запросив болгарські компанії взяти участь у відновленні України, у відбудові об'єктів освітньої сфери тощо. Високопосадовці акцентували увагу на енергетичній співпраці, адже енергетична незалежність і стабільність ринків є частиною безпекової архітектури кожної країни. В. Зеленський подякував народу Болгарії за прихисток українців, які були вимушені залишити батьківщину через російське вторгнення. «Україна ніколи не забуде, що в такий складний для нас час втрати життів у боротьбі ви з нами. Я високо ціную це. Дякую», – наголосив він.

Зі свого боку Н. Денков висловив переконання, що незалежна й суверенна Україна є ключем до безпеки у євроатлантичному регіоні. Прем'єр-міністр підкреслив, що для Болгарії відносини з Україною є пріоритетом, зважаючи на історичну, географічну, культурну та мовну близькість країн, і відзначив важливість підписання Спільної декларації України та Республіки Болгарія щодо євроатлантичної інтеграції України. «Ми знаємо з власного досвіду про трансформувальну силу таких об'єднань,

як ЄС і НАТО. Процес розширення має відбуватися разом із процесом реформ у країні-кандидаті. Болгарія продовжуватиме допомагати Україні на шляху до членства в ЄС і НАТО», – наголосив голова болгарського уряду.

У своїй промові на зустрічі з представниками болгарських політичних кіл, громадськості та ЗМІ В. Зеленський подякував громадянам Болгарії за прихисток 140 тис. українців і підкреслив: «Ми намагаємося зробити все можливе, щоб наші люди могли якнайшвидше повернутися додому, в Україну. Щоб в Україні нарешті стало безпечно, і ми відчуваємо: це можливо не у віддаленому часі, а доволі скоро... Перемога України – вона реальна. І вона нам дуже потрібна. Усе залежить тільки від одного чинника, а саме від кількості й потужності тієї важливої підтримки, яку ми використовуємо для оборони, передусім збройної підтримки. Але також від підтримки санкціями проти Росії за терор, фінансами – для нашої соціальної стабільності в такий час – час війни і, що не менш важливо, мотивацією для наших людей. Люди мають бачити й відчувати, що світ бачить і відчуває, через який біль проходять українці, щоб захистити для себе й для своїх дітей рівно ті ж цінності, якими насолоджується кожна вільна нація. Абсолютно справедливо» (URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/oboronna-pidtrimka-ce-poryatunok-svobodi-vistup-prezidenta-u-84117>).

Під час зустрічі з Президентом Чехії П. Павелом лідери двох держав зосередили увагу на питаннях спільної безпеки та взаємодії заради посилення оборони. Було обговорено можливе реагування на створені РФ терористичні загрози, зокрема на ситуацію на Запорізькій АЕС. «Обговорили й наявне поширення російської пропаганди, яка, на жаль, досі має вплив у Європі. У Чехії та в інших країнах Європи очевидно є деструктивний вплив Росії, і це те, від чого треба, я вважаю, захищатися», – зауважив Президент України. В. Зеленський і П. Павел також розглянули питання взаємодії України та Чехії у відносинах з третіми країнами, зокрема в контексті реалізації української «формули миру».

Зі свого боку Чеський Президент наголосив на важливості підтримки України саме зараз, коли українська армія почала контрнаступ і продемонструвала всьому світові, що РФ не є такою сильною, як позиціонувала себе. П. Павел запевнив В. Зеленського, що Україна й далі може розраховувати на підтримку Чехії, як це було з першого дня повномасштабної російської агресії. Він висловив переконання, що підтримка України – це не лише підтримка держави, яка потерпає від війни, а насамперед допомога всім європейцям. За його словами, багато чеських компаній уже співпрацюють з українськими фірмами й прагнуть узяти участь у відбудові України не лише після війни, а й зараз, під час бойових дій.

У межах візиту Президента В. Зеленського до Чеської Республіки за участі Прем'єр-міністра Чехії П. Фіали було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України та Міністерством оборони Чеської Республіки. Документ підписали міністр з питань стратегічних галузей промисловості

України О. Камишін і перший заступник міністра оборони Чеської Республіки Ф. Шульц. Метою Меморандуму є підтримка військово-технічної співпраці, докладання спільних зусиль до підтримки проєктів з виробництва озброєнь і боєприпасів та інших проєктів оборонної промисловості, що їх реалізують оборонні компанії в Україні та Чехії шляхом різних форм партнерства. Підписанти Меморандуму погоджуються підтримувати спільні проєкти у сферах оборонної промисловості. Найближчим часом до України прибуде чеська делегація щодо розвитку домовленостей, досягнутих сторонами. «Ми також допоможемо Україні з тренуванням пілотів, у тому числі на винищувачах F-16, і надамо симулятори польотів, аби навчання могло відбуватися не тільки на Заході, а і в Україні», – зазначив П. Фіала (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenksyi-vizyt-do-prahy-fiala/32493228.html>).

На зустрічі з президентом сенату парламенту Чеської Республіки М. Вистрчілом і президентом палати депутатів парламенту Чехії М. Пекаровою-Адамовою Президент В. Зеленський висловив подяку сенату та всьому чеському народу за сталу й дієву підтримку України у відсічі збройній агресії РФ і надання допомоги тимчасово переміщеним українським громадянам. В. Зеленський відзначив важливість ухвалення сенатом постанов про визнання російських злочинів в Україні геноцидом українського народу та підтримку створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, що свідчить про чітку політичну позицію Чеської Республіки. Особливу увагу було приділено обговоренню питання щодо проведення Глобального саміту з імплементації Української формули миру та якнайшвидшого набуття Україною членства в НАТО і Європейському Союзі.

Під час зустрічі із Президентом Словацької Республіки З. Чапутовою глава Української держави акцентував увагу на тому, що співпраця між Україною та Словаччиною досягла такого рівня, який зміцнює обидві країни і у сфері безпеки, і в міжнародних відносинах. «Зараз, звичайно, перший пріоритет – це безпека, захист наших спільних цінностей, які й роблять Європу Європою. У цій страшній злочинній війні, яку РФ розв'язала проти нашої держави, наших людей, проти життя, вирішується не лише наша доля, а й доля всіх, хто живе вільно. І ми не віддамо ворогу нашої свободи, і це означає, що вашим кордонам, вашим містам, вашим людям більше ніколи не загрожуватимуть жодні загарбники», – наголосив Президент України. Він також висловив подяку за оборонну та гуманітарну підтримку, яку Словаччина надала нашій країні за місяці повномасштабної війни. Звичайно, ми працюємо й задля інших спільних виробництв: виробництва снарядів, гармат... Тобто кроки вперед, і це більше безпеки, і більше робочих місць», – зазначив Президент В. Зеленський. Він також заявив про готовність розвивати транспортне сполучення зі Словаччиною, робити активнішими наявні маршрути, створювати додаткові можливості для громадян обох країн. Лідери також обговорили спільні можливості в межах Європейського Союзу

й спільну роботу в інституціях ЄС. В. Зеленський подякував за принципову підтримку України у європейській і євроатлантичній інтеграції.

На зустрічі з головою Національної ради Словаччини Б. Колларом і словацькими парламентарями В. Зеленський висловив подяку голові й депутатам парламенту за рішення щодо підтримки України, зокрема щодо визнання російського режиму терористичним, а РФ – державою, що підтримує тероризм. Президент України також високо оцінив визнання Словаччиною Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу. В. Зеленський і Б. Коллар предметно обговорили участь Словаччини в реалізації «формули миру» та євроатлантичних прагнень України. Президент України висловив подяку словацькій стороні за готовність допомагати Україні з гуманітарним розмінуванням. «Ми готові купувати відповідну словацьку техніку – ми в цьому зацікавлені – і створювати нові виробництва такої техніки для розмінування. Україна й Словаччина разом можуть стати донорами глобальної захищеності людей від глобальної мінної загрози», – наголосив Президент. Крім того, В. Зеленський заявив про готовність розвивати транспортне сполучення зі Словаччиною, робити активнішими наявні маршрути, створювати додаткові можливості для громадян обох країн. Також треба зазначити, що напередодні візиту Президента В. Зеленського Україна підписала контракт зі Словаччиною на виробництво 16 155-мм самохідних артилерійських установок «Zuzana 2» (URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-kupuje-16-sau-zuzana-2>).

Дуже насиченою була програма візиту В. Зеленського до Турецької Республіки, якою передбачалися не тільки зустрічі з Президентом Р. Т. Ердоганом і Вселенським патріархом Варфоломієм, а й телефонні розмови з прем'єр-міністрами Нідерландів М. Рютте та Португалії А. Коштою.

На початку переговорів В. Зеленський привітав Р. Т. Ердогана з переобранням на посаду Президента Турецької Республіки і висловив подяку йому особисто, його команді та всім турецьким громадянам за прагнення миру й безпеки для обох народів. Під час зустрічі лідери двох держав докладно обговорили ситуацію, що склалася в Чорноморському регіоні та Європі загалом. Сторони заявили про неприпустимість порушення законних інтересів України й Туреччині. Голова Української держави подякував турецькій стороні за підтримку Чорноморської зернової ініціативи та гуманітарної ініціативи «Зерно з України» та наголосив на необхідності й далі разом допомагати світу протистояти голоду та соціальному хаосу в тих країнах, у яких ситуація з продовольчою безпекою критична. Поряд із цим В. Зеленський наголосив на неприпустимості поведінки РФ так, «ніби їй належить усе Чорне море», блокуючи українські судна та здійснюючи інші агресивні кроки. Двома сторонами обговорювалися спільні проекти в різних сферах, які зміцнять безпеку, сприятимуть збільшенню кількості робочих місць та економічному зростанню.

Окремим питанням стала ситуація в окупованому Росією Криму, зокрема теперішнього використання півострова як плацдарму для загроз і небезпек. Президент В. Зеленський висловив жаль з приводу жорстоких репресій та утисків кримськотатарського народу з боку Росії. Лідер Туреччини подякував В. Зеленському за його діяльність щодо гарантування прав кримськотатарського народу. У контексті співпраці в межах НАТО, зокрема підготовки до саміту у Вільнюсі, В. Зеленським було порушено питання щодо запрошення нашої держави до членства в Альянсі. У відповідь Р. Т. Ердоган зазначив, що Україна заслуговує стати членом НАТО.

Торкаючись питання українських військовополонених Президент України акцентував увагу на важливій ролі Туреччини й особисто Р. Т. Ердогана в розв'язанні цієї проблеми. Зі свого боку Президент Туреччини зазначив, що його країна докладала всіх можливих зусиль, щоб запобігти російській агресії проти України, а після її початку заявила про неприйнятність цієї несправедливої війни, яка суперечить міжнародному праву. Він висловив співчуття у зв'язку із загибеллю українців і в черговий раз підкреслив, що підтримує територіальну цілісність, суверенітет та незалежність нашої держави. Крім того, Р. Т. Ердоган заявив про готовність надавати необхідну допомогу для відновлення України, зокрема турецьких будівельних компаній, готових узяти участь у відбудові нашої країни. За його словами, Туреччина надає Україні конкретну допомогу в політичній, економічній, гуманітарній і технічній сферах, а також докладає значних зусиль для завершення війни шляхом переговорів на засадах міжнародного права (URL: <https://ua.krymr.com/a/turechchyna-erdohan-zelenskyi-pidsumkyrosia-reaktsia/32502038.html>).

Ситуація в Україні також обговорювалася під час зустрічі Президента В. Зеленського з патріархом Варфоломієм. Патріарх висловив побажання, щоб в Україні скоріше настав мир. «Зокрема, хотілося б, щоб українські діти, яких вивезли до Росії, якнайшвидше повернулися на батьківщину. Ми молимося про це і звертаємось із цим питанням до російського уряду. Діти повинні якнайшвидше повернутися на свою батьківщину, у свої будинки, до своїх матерів та батьків», – зазначив у своїй промові патріарх (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/08/novyna/polityka/zelenskyj-zustrivsyavselenskyum-patriarhom-varfolomiyem-vidvidavshy-moleben-vbytymy-ukrayincyamy>).

Перебуваючи з візитом у Туреччині, В. Зеленський провів телефонну розмову з Прем'єр-міністром Нідерландів М. Рютте. Глава Української держави подякував команді Прем'єр-міністра й усьому народу Нідерландів за непорушність принципової позиції щодо російського вторгнення в Україну, а також за визнання палатою представників Нідерландів Голодомору геноцидом українського народу. Сторони обговорили питання оборонної співпраці та зафіксували терміни початку навчальної місії для українських пілотів на літаках F-16. Президент Зеленський і М. Рютте скоординували позиції напередодні Вільнюського саміту НАТО, а також приділили увагу

підготовці до Глобального саміту миру та реалізації Української формули миру.

Під час розмови В. Зеленського з Прем'єр-міністром Португалії А. Коштою були скоординовані позиції напередодні Вільнюського саміту НАТО. Президент України наголосив на важливості рішучої позиції Альянсу щодо майбутнього членства України. Глава держави висловив подяку Прем'єр-міністру Португалії за позитивну оцінку виконання нашою державою рекомендацій Європейської комісії. В. Зеленський окремо подякував голові португальського уряду за готовність узяти конкретну участь у реалізації трьох пунктів Української формули миру, зокрема тих, що стосуються продовольчої та енергетичної безпеки, а також екоциду. Наприкінці сторонами було ухвалено спільну декларацію ([URL: https://www.president.gov.ua/ru/news/u-turechchini-prezident-ukrayini-proviv-telefonnu-rozmovu-z-84197](https://www.president.gov.ua/ru/news/u-turechchini-prezident-ukrayini-proviv-telefonnu-rozmovu-z-84197)).

Емоційним завершенням візиту стало повернення В. Зеленського в Україну спільно з командирами полку «Азов» та інших підрозділів, які героїчно обороняли Маріуполь, а потім, згідно з угодою, ініційованою українською стороною і підтриманою Р. Т. Ердоганом, були інтерновані на територію Туреччини. Рішення турецького лідера піти назустріч проханню свого українського колеги і відпустити на батьківщину українських військових стало ще одним реальним підтвердженням його слів, що турецько-українська дружба лише посилюється.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Оцінка перспектив розвитку світового військово-промислового комплексу в контексті повномасштабної війни Росії проти України

Повномасштабна війна Росії проти України як поворотний момент динаміки витрат на озброєння у світі

Як наголошують експерти Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI) у щорічній доповіді, опублікованій 12 червня, «глобальна безпека у 2022 р. помітно погіршилася порівняно з тим, що було 10 років тому... Аналітики фіксують, що у світі почастишали війни, збільшилися військові витрати та загострилася проблема продовольчої безпеки». При цьому зазначається, що обсяг міжнародних поставок основних озброєнь у п'ятирічний період 2018–2022 рр. був одним з найвищих з моменту закінчення холодної війни, але все ж виявився на 5,1 % нижчим, ніж у 2013–2017 рр., і на 35 % нижчим, ніж у 1978–1982 і 1983–1987 рр., коли міжнародні поставки озброєнь досягли свого піку.

Водночас імпорт основних озброєнь європейськими державами зріс на 47 % між 2013–2017 і 2018–2022 рр., тоді як глобальний рівень міжнародних поставок зброї знизився на 5,1 %. «Навіть коли поставки зброї в усьому світі скоротилися, обсяги поставок зброї у Європу різко зросли через напруженість між Росією та більшістю інших європейських держав», – зазначив П. Д. Веземан, старший науковий співробітник Програми постачання зброї SIPRI (URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/surge-arms-imports-europe-while-us-dominance-global-arms-trade-increases>).

«Широку увагу до ситуації в Україні експерти SIPRI пояснюють також тим, що минулого року це була єдина велика міждержавна війна за участі регулярних армій. Водночас за межами Європи більшість воєн, як і раніше, відбувалася всередині держав і за участі недержавних збройних груп. При цьому загальна кількість держав, що перебувають у стані збройного конфлікту, становила 56, що на 5 більше, ніж роком раніше».

Як наголошується в доповіді SIPRI, «світові військові витрати у 2022 р. зростали восьмий рік поспіль і досягли 2,24 трлн дол., що є найвищим рівнем, будь-коли зафіксованим SIPRI. При цьому основний вплив на зростання глобальних і регіональних військових витрат справила саме війна Росії проти України. Військова допомога Києву спричинила зростання військових витрат у Європі та Північній Америці, де більшість країн не тільки надали ЗСУ фінансову допомогу в протистоянні Росії, а і витратили кошти на поповнення виснажених запасів військової техніки замість відправленої в Україну. Власні військові витрати України зросли більше ніж у 7 разів, перевищивши третину ВВП країни. Військові витрати Росії також збільшилися на 9,2 % відносно попереднього року, незважаючи на економічні санкції західних країн» (URL: <https://www.dw.com/uk/dopovid-sipri-vijna-rosii-proti-ukraini-zrobila-svit-mens-bezpecnim/a-65887150>).

Отже, саме повномасштабна війна Росії проти України обумовила значне збільшення світових витрат на озброєння у 2022 р. та створила потужні передумови для їх подальшого зростання. Адже розгортання повномасштабної російсько-української війни стало надзвичайно потужним соціально-психологічним шоком для сформованих протягом останніх десятиріч міжнародних уявлень про військово-політичні засади світової безпеки. Нинішня війна Росії проти України стала першим і найбільш масштабним збройним конфліктом у Європі із часів Другої світової війни. До того ж базовий принцип Організації Об'єднаних Націй порушила Росія, яка є постійним представником Ради Безпеки ООН, а отже, і гарантом дотримання цього принципу у світі та володіє одним з двох найпотужніших ядерних військових потенціалів у світі.

Згодом, після перших серйозних поразок на полі бою, провалу плану російського «бліцкригу» в Україні та попри спроби різних представників міжнародної спільноти зупинити російську воєнну агресію, Росія почала публічно подавати свою війну проти України як вимушений захист своїх

національних інтересів від агресивних намагань НАТО та «колективного Заходу». При цьому в міру продовження російської воєнної агресії проти України почала викристалізовуватися сукупність держав, які певним чином підтримують Росію у її протистоянні з Україною та її міжнародними партнерами, тобто виступають проти «колективного Заходу». Тому цілком очевидно, що повномасштабною війною Росії проти України започатковано процес серйозної якісної трансформації міжнародних військово-політичних відносин загалом. І закономірно очікувати, що одним з ключових напрямів цієї трансформації будуть потужні якісні та кількісні зміни у сфері розвитку військово-промислового комплексу (ВПК) у світових масштабах.

Специфіка та напрями впливу повномасштабної війни Росії проти України на глобальний розвиток військово-промислового комплексу

Вплив нинішньої повномасштабної війни Росії проти України на глобальний розвиток військово-промислового комплексу має свою специфіку, обумовлену рядом чинників. Деякі з них уже згадувалися вище.

По-перше, повномасштабна війна Росії проти України є першим збройним конфліктом такого масштабу в густонаселеній Європі із часів Другої світової війни. Ідеться про чисельність і якісні характеристики залучених у цьому конфлікті військ та озброєнь і загальну площу території поширення бойових дій різного ступеня інтенсивності. Останнім збройним конфліктом у світі, порівнювальним за своїми характеристиками з повномасштабною війною Росії проти України, була, мабуть, війна США у В'єтнамі. Але за півстоліття, що минуло з того часу, в озброєнні провідних армій світу відбулося дуже багато якісних змін.

По-друге, у зазначеному вище контексті нинішня війна Росії проти України стає, так би мовити, «експериментом у реальному часі» щодо практичного застосування широкого спектра сучасних озброєнь за умов ведення повномасштабної війни. Застосування терміна «експеримент у реальному часі», що використовується у сфері управління, не має якогось морально-етичного навантаження, а лише підкреслює принципову відмінність між застосуванням різних видів озброєнь за умов реальних бойових дій і військових навчань, хоча й доволі масштабних. Саме ця відмінність є надзвичайно важливим джерелом різноманітної інформації та, особливо, практичного досвіду – для подальшого вдосконалення й розвитку озброєнь, отже, і для розвитку військово-промислового комплексу як такого.

По-третє, ініціатор повномасштабної війни – Росія володіє одним з двох найпотужніших потенціалів ядерних озброєнь у світі. При цьому, як зазначив заступник начальника ГУР Міноборони України В. Скібіцький, «питання ядерної зброї Російська Федерація постійно тримає на контролі, періодично тема ядерної зброї, тим паче її розміщення поза межами Російської Федерації, порушується в мас-медійному просторі... На сьогодні Російська Федерація реально продовжує шантажувати європейську і світову спільноту заявами щодо можливості розташування ядерної зброї на території

Білорусі... З'явилися статті в російських періодичних виданнях дуже потужних аналітиків, наприклад, під таким заголовком, як “возможность превентивного ядерного удара”. Тобто ця тема Російською Федерацією постійно підігрівається для того, щоб тримати питання ядерної зброї актуальним, тиснути, причому не тільки на Україну, а й на наших партнерів, на світову і європейську спільноту. Адже всі розуміють, що ядерна зброя – це можливість ядерної катастрофи і наслідки її можуть бути непередбачувані» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/vadim-skubitskiy-gur-gotuemosya-mozhlivih-1687462649.html?fbclid=IwAR3YnmwICPCjs55g4gtTYSe2JTKHa3spVWS3MKRuDVbjEyeBiUeBfOqWgvc>).

Утім, оцінки загрози застосування Росією тактичної ядерної зброї в цій праці не обговорюються, оскільки це є темою для окремого дослідження. Питання ж ядерних озброєнь розглядатимуться далі лише в контексті розвитку сфери військово-промислового комплексу у світі загалом.

Згадана вище специфіка нинішньої повномасштабної російсько-української війни вже почала певним чином справляти потужний вплив на розвиток сфери військово-промислового комплексу практично в усьому світі. Це відповідним чином уже проявляється за кількома напрямками функціонування військово-промислового комплексу як такого.

По-перше, у світі почали зростати державні видатки різних країн на озброєння та інші військові цілі. Повномасштабна війна Росії проти України підштовхуватиме процес зростання державних видатків на озброєння в різних країнах світу й надалі. Це відповідним чином розширює та зміцнює фінансово-економічну базу для якісного вдосконалення та розвитку різних сфер ВПК. Як наголосив, наприклад, Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наприкінці червня у Вільнюсі під час спільної заяви для преси разом з Президентом Литви Г. Науседою, «входження до НАТО Фінляндії, а також невдовзі Швеції – істотно збільшить безпеку в регіоні Балтійського моря. НАТО, як і раніше, готове захищати кожен дюйм своєї території та має намір на саміті погодити більш амбітний рівень інвестицій в оборону, за якого 2 % від валового внутрішнього продукту будуть для країн-членів “підлогою”, а не “стелею” для таких витрат. Литва, за словами Є. Столтенберга, уже зараз надає приклад у цьому та виділяє на оборону 2,5 % від ВВП» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3727797-stoltenberg-pro-adernu-zbrou-rosia-ne-zmoze-vidvernuti-nato-vid-dopomogi-ukraini.html>).

Зі свого боку верховний представник Європейського Союзу з питань зовнішньої політики та політики безпеки Ж. Боррель вважає, що «недостатньо просто наростити витрати на оборону, натомість ЄС має насамперед збільшувати ресурси більш скоординованим чином між державами-членами і в узгодженні з НАТО» (URL: <https://www.dw.com/uk/borrel-rosia-ne-pide-na-peregovori-akso-ne-vigraevijnu/a-65764945>).

Показова в цьому контексті заява начальника Генерального штабу Великої Британії П. Сандерса, який «закликав східний фланг НАТО ніколи не списувати з рахунків Росію... Незалежно від того, як закінчиться ця війна – а вона має закінчитися перемогою України, – я вважаю, що російська загроза залишиться». Начальник Генштабу Великої Британії додав, що, віддаючи належне хоробрості та самопожертві України, це дало НАТО час на «модернізацію», навчання та забезпечення готовності, щоб вона могла стримувати Росію. «Ми повинні зробити більше. Ми в боргу перед Україною», – зазначив він (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyska-zagroza-zberezhetsya-navit-razi-1687790263.html>).

Загалом, можна очікувати на ті чи ті масштаби реанімації гонки озброєнь у світі. Хоча при цьому варто не забувати, що в різних країнах зростання державних видатків на озброєння об'єктивно стикатиметься з фінансовими обмеженнями, обумовленими конкуренцією різних сфер суспільної життєдіяльності за кошти державних і місцевих бюджетів. Таким чином, розвиток ВПК у різних країнах світу відбуватиметься в межах технічних вимог, які до ВПК висувають сучасні умови ведення бойових дій, та стану воєнно-політичної ситуації на глобальному й регіональному рівнях, з одного боку, і фінансово-економічними обмеженнями розвитку ВПК через згадану вище соціальну конкуренцію за кошти державних бюджетів – з іншого.

По-друге, нинішня повномасштабна російсько-українська війна вже започаткувала процес трансформації реального та потенціального попиту на озброєння і військову техніку відповідно до сучасних умов та вимог ведення бойових дій. Цей процес триває вже близько півтора року і, вочевидь, триватиме й надалі. Причому динаміка повномасштабної російсько-української війни регулярно ставить на порядок денний нові й нові питання практичного застосування різних видів озброєнь. Таким чином, у їхніх виробників у режимі реального часу збільшується база емпіричної інформації для практичного вдосконалення озброєнь і військової техніки, яку вони виготовляють.

По-третє, нинішня повномасштабна російсько-українська війна також об'єктивно започаткувала процес загострення конкурентної боротьби на світовому ринку озброєнь і військової техніки, і відповідно створила певні передумови для перерозподілу позицій учасників цього ринку. Об'єктивною основою такого перерозподілу світового ринку озброєнь і військової техніки є те, що виробництво озброєнь та військової техніки в різних державах має різний рівень розвитку. З продовженням російсько-української війни покупці озброєнь і військової техніки можуть отримати нову та більш різноманітну інформацію стосовно тих видів озброєнь і військової техніки, які їх цікавлять. Адже саме бойові дії на полі бою в Україні (включаючи захист всієї її території від російських повітряних атак) є практичною перевіркою характеристик різних видів озброєнь і військової техніки, задекларованих їхніми виробниками та продавцями.

Наведені вище напрями функціонування військово-промислового комплексу як такого тісно взаємопов'язані між собою. Однак ключову роль для розвитку ВПК у різних державах світу, включаючи Україну, відіграє саме започаткований повномасштабною російсько-українською війною процес трансформації попиту на озброєння та військову техніку відповідно до сучасних умов і вимог ведення бойових дій.

Війна Росії проти України як тригер трансформації світового попиту на озброєння та військову техніку

Як зазначалося в попередньому розділі, повномасштабна війна Росії проти України дає змогу отримати нову та більш різноманітну інформацію стосовно різних видів озброєнь і військової техніки відповідно до сучасних умов та вимог ведення бойових дій. Ідеться насамперед про широкий спектр технічних характеристик конкретних видів продукції ВПК за умов їх практичного використання в бойових умовах. Зокрема, протягом майже півторарічного перебігу повномасштабної російсько-української війни у процесі бойових дій змінювалися комбінації та масштаби застосування різних видів озброєнь і військової техніки, створених на різних підприємствах різних держав. Особливо це стосується оборонців України, які використовують озброєння та військову техніку як радянського походження або ж створену на основі відповідних радянських аналогів, так і створену на підприємствах міжнародних партнерів України.

Водночас загальний обсяг використаних на цій війні озброєнь і військової техніки постійно зростає. Причому ще минулого року оглядачі ЗМІ зазначали, що кількість знищених оборонцями України різних видів російських озброєнь і військової техніки перевищує запаси ряду держав-членів НАТО. З того часу кількість знищених оборонцями України різних видів російських озброєнь і військової техніки значно зросла. Тобто повномасштабна війна Росії проти України наочно демонструє потреби в різних видах озброєнь і військової техніки у процесі розгортання воєнних конфліктів такого рівня.

Це надає компаніям зі сфери ВПК кращі можливості для вдосконалення своєї продукції. При цьому варто згадати, що в процесі розгортання російсько-української війни відбувалися зміни в масштабах, інтенсивності та комбінаціях застосування різних видів озброєнь і військової техніки відповідно до завдань, які вирішували протиборчі сторони.

Так, чи не найпершим видом важких західних (тобто не радянських) озброєнь, які надійшли в Україну, були артилерійські системи. Причому згодом їхня роль на фронті російсько-української війни змінювалася. Варто згадати, що саме робота української артилерії завдала найбільших втрат російським військам на початку їх вторгнення, особливо на півночі України в районі Києва. І зроблено це було зброєю ще радянського зразка.

30 червня 2022 р. Збройні сили України завдали потужного ракетно-артилерійського удару по захопленому окупантами о. Зміїний. У результаті

було уражено розміщену там живу силу, озброєння і військову техніку агресора. Залишки вцілілого російського гарнізону втекли на швидкісних катерах. «Аналоговнетні» російські зенітний ракетно-гарматний комплекс «Панцирь-С», зенітно-ракетний комплекс «Тор-М» виявилися безпорадними перед вогневим нальотом українських артилеристів... Зазначене відбулося, зокрема, і завдяки застосуванню далекобійних артилерійських систем калібру 155 мм, що надходять від наших країн-партнерів. Згодом поставки Україні західних артилерійських систем від міжнародних партнерів стали регулярними. Хоча одночасно міжнародними партнерами в Україну постачалася й артилерія радянського зразка, яку мали держави – колишні члени Варшавського договору.

Зокрема, серед перших наданих Україні західних артилерійських систем були американські причіпні гаубиці М777 і французькі самохідні гаубиці «Caesar». Поступово надходила артилерія і від інших держав-партнерів, наприклад польські самохідні артилерійські установки (САУ) «Краб» та чеські САУ «Гвоздика», «Дана». Наприклад, минулого року Україна отримала з Чехії 38 САУ «Гвоздика» й «Дана», 33 реактивні системи залпового вогню (РСЗВ) РМ-70. Також карколомний ефект на російсько-українському фронті забезпечили надані США ЗСУ американські РСЗВ М142 «HIMARS». Особливо на самому початку їх застосування українськими оборонцями.

При цьому деякі вітчизняні експерти наголошують на значних перевагах західних артилерійських систем над артилерійськими системами радянського / російського зразка. Наприклад, як зазначається на сайті «АрміяInform» з посиланням на заяву розробника, «лише російська артилерійська система 2С35 «Коаліція-СВ» має схожі характеристики з гаубицями, що надійшли до українських захисників від країн-партнерів. Проте ціна подібних висловлювань російських виробників озброєння очевидна – вона нічого не вартує на сучасному полі бою... Система 2С35 «Коаліція-СВ» була прийнята на озброєння РФ у 2012 р. За наявною інформацією, станом на 2021 р. військово-промисловим комплексом Росії виготовлено та надійшло на озброєння Таманської мотострілецької дивізії Західного ВО лише 18 од. таких артилерійських систем.

Як пояснили «АрміяInform» профільні фахівці, результати проведеного порівняльного аналізу, досвід бойового застосування свідчать, що артилерійські системи калібру 155-мм від країн-партнерів за своїми тактико-технічними характеристиками мають беззаперечну перевагу над більшістю систем Російської Федерації калібру 152-мм. До таких іноземних систем належать німецька самохідна гаубиця «Pzh 2000», французька «Caesar», чеські САУ «Zuzana 2», «DITA». До того ж «практика країн-партнерів оснащувати навіть причіпні гаубиці, зокрема М777, FH-70, L119, цифровими системами управління вогнем дає змогу використовувати високоточні снаряди «Excalibur», влучність яких на відстані 40 км становить

до 20 м» (URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/25/pro-perevagy-artozbroyennya-krayin-nato-nad-rosijskymu-analogamy>).

Зазначимо, що в цій праці не досліджується доцільність застосування на полі бою тих чи інших артилерійських систем, як й інших видів озброєнь і військової техніки. Це питання вирішується насамперед відповідними фахівцями та зацікавленими суб'єктами залежно від конкретних обставин. Однак аналіз інформації з відкритих джерел щодо характеристик різних видів озброєнь і військової техніки та їх застосування під час російсько-української війни дає змогу робити більш обґрунтовані оцінки щодо перспектив розвитку військово-промислового комплексу в різних країнах світу, включаючи й Україну.

У сучасній війні, особливо під час наступальних дій, має значення широкий спектр різноманітної бронетехніки. Зокрема, голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал М. Міллі наголосив на важливості танків для українського контрнаступу. За його словами, вони забезпечать вирішальну вогневу міць. «Модернізовані сучасні танки, відповідне навчання на них, уміння їх використовувати стануть фундаментальним компонентом для успіху України», – зазначив він (URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/general-milli-govorit-cho-tanki-igrayut-reshayuschuyu-rol-v-kontrnastupenii-vsu>).

На самому початку повномасштабного російського вторгнення Україна захищалася від агресора за допомогою бронетехніки радянського походження – як власної, так і захопленої на полі бою та отриманої від держав-партнерів. Зокрема, як заявив на початку квітня 2023 р. Президент України В. Зеленський на спільній пресконференції з Прем'єр-міністром Польщі М. Моравецьким, Польща стала лідером західної танкової коаліції, яка допомагає Україні у відбитті російської агресії (<https://www.unian.ua/weapons/polski-tanki-vzhe-na-poli-boyu-v-ukrajini-zelenskiy-video-12206973.html>). Так, «навесні минулого року Польща поставила Україні не менше 200 танків Т-72. На той момент це була найбільш значуща військова допомога Україні в плані бронетехніки... У липні 2023 р. Польща також передала Україні деяку кількість танків РТ-91 Twardy, що є глибокою модернізацією радянського танка Т-72М». Наприклад, минулого року тільки від Чехії Україна отримала 89 танків, 226 БМП, а в період із січня до травня 2023 р. Україні від Чехії було передано 24 модернізовані танки Т72 та 76 БМП-амфібій. Крім того, із Чехії в Україну надійшло близько 100 танків Т72В, модернізованих у співпраці з ЄС і Нідерландами, зокрема на них було поліпшено оптику, мотори, бронезахист.

У середині травня цього року постійне представництво Польщі при Європейському Союзі повідомило, що «з 575 поставлених на даний момент в Україну танків 325 передані Польщею, Нідерланди займають друге місце (85), Німеччина третє (80) і США четверте (76)». При цьому оглядачі ЗМІ зазначають, що «наведені польським представництвом дані щодо передачі танків Україні співзвучні з даними зі звіту нідерландського проекту “Oryx”»,

присвяченого оборонній тематиці» (URL: <https://www.unian.ua/weapons/polshchi-utochnili-skilki-mig-29-peredali-ukrajini-12253149.html>).

Але згодом також почалися поставки в Україну танків західного виробництва, насамперед німецьких танків «Leopard». За інформацією The New York Times, станом на січень 2023 р. «у країнах Європи наразі близько 2 тис. танків “Leopard” різних модифікацій... Берлін дасть Україні 14 танків “Leopard 2” у модифікації А6 із запасів бундесверу. Канада оголосила, що передасть Києву чотири танки “Leopard 2” у рамках військової допомоги. США передадуть Україні 31 танк М1 “Abrams”, 8 ремонтно-евакуаційних бронемашин М88 для обслуговування танків та понад 500 од. бронетехніки» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-polshcha-ukrayina-tanku/32242186.html>). Крім зазначених у цьому повідомленні The New York Times, про постачання Україні танків «Leopard 2» заявляли й інші держави, зокрема Польща та Іспанія. Також у ЗМІ йшлося про поставки в Україну не лише танків «Leopard 2», а й танків «Leopard 1».

Вітчизняні фахівці наголошують на перевагах танка «Abrams M1A1 SA», який наші танкісти вже почали опановувати. Зокрема, зазначається, що цей танк оснащений 120 мм гладкоствольною гарматою М256 з боекомплектom 40 пострілів. Ефективна дальність стрільби гармати стандартним набоєм становить 3 км, і вона співставна з можливостями розпіреного й неодноразово демілітаризованого в Україні Т-90М «Прорив». Відповідний показник у танків Т-72Б3 й Т-80 гірший – від 1,5–2,2 км. У своєму розпорядженні Abrams має також підкаліберний боеприпас М829, який у модифікації А3 здатний пробивати не менше 700 мм броні на відстані 2 км. Наводяться й інші характеристики цього танка (URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/28/perevagy-tank-a-abrams-m1a1-sa-yakyj-nashi-tankisty-pochnut-opanovuvaty-nastupnogo-tyzhnya>).

Таким чином у ЗСУ фактично почалася заміна принаймні частини танків радянського/пострадянського зразка на танки західного зразка, що прийняті на озброєння державами-членами НАТО. Це стосується не лише танків, а й іншої бронетехніки. Зокрема, США вже поставили Україні певну кількість бойових машин піхоти М2 «Bradley». Також у березні цього року Україна отримала 40 бойових машин піхоти «Marder» із запасів німецького бундесверу. І нині бронетехніка, прийнята на озброєння державами-членами НАТО, уже проходить практичну перевірку своєї ефективності на полі бою в Україні порівняно з російським озброєнням. Адже, наприклад, німецькі танки «Leopard 2» разом з американськими бойовими машинами піхоти М2 «Bradley» вже задіяні в контрнаступі Збройних сил України.

Що ж стосується бойової авіації, то поки в Україну від міжнародних партнерів надходила техніка лише радянського походження. Наприклад, за даним з різних джерел, оприлюдненими в ЗМІ, Україні було передано або перебувало в процесі передання 27 винищувачів МіГ-29: 14 винищувачів було поставлено Польщею, 13 – Словаччиною (URL:

<https://www.unian.ua/weapons/u-polshchi-utochnili-skilki-mig-29-peredali-ukrajini-12253149.html>).

За словами спікера Повітряних сил ЗСУ Ю. Ігната, на початок квітня 2023 р. «на озброєнні української армії є п'ять винищувальних бригад, укомплектованих Су-27 і МіГ-29. Однак усе це радянська техніка, яка застаріла морально і фізично зносилася». Спікер зазначає, що передання Україні МіГ, які раніше стояли на озброєнні армій Польщі та Словаччини, дещо посилить українські Повітряні сили, але не приведе до їх якісної зміни. Для цього потрібні більш сучасні західні винищувачі». За словами колишнього заступника начальника Генштабу ЗСУ, генерал-лейтенанта І. Романенка, «головна перевага в отриманні саме радянських літаків полягає в тому, що українських пілотів не потрібно перенавчати на ці машини. Відповідно, літаки можуть одразу приступити до виконання бойових завдань, щойно вони надійдуть» (URL: https://www.unian.ua/weapons/polski-migi-stanut-ukrajinskimi-duda-anonsuvav-postavki-12206664.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=multi_related_news_in_post).

Причому саме питання навчання українських пілотів для роботи на більш сучасних західних бойових літаках, судячи з повідомлень ЗМІ, є однією з головних перепон на шляху отримання Україною цієї техніки від міжнародних партнерів. Це питання обговорюється доволі давно. Зокрема, деякі ЗМІ повідомляли, що Велика Британія розпочне свою програму підготовки українських льотчиків на західних винищувачах улітку 2023 р. Утім, враховуючи секретний характер подібних програм, на основі відкритих джерел неможливо достеменно оцінити дату готовності українських льотчиків до роботи на західних бойових літаках.

Що ж стосується типів бойових літаків, які можуть бути надані Україні міжнародними партнерами, то у відкритих джерелах найчастіше фігурує легкий багатоцільовий літак F-16. Україна розглядатиме інші типи літаків, крім F-16, які могли б посилити бойові спроможності авіації. Зокрема, країна може міркувати над можливістю отримати F-18 як другий тип літака на озброєнні. Як повідомив речник командування Повітряних сил ЗСУ Ю. Ігнат, усі запити щодо авіації, які надавала Україна, сформовано. «Я не можу нічого сказати про F-18, але Україна розглядала та розглядатиме надалі й інші типи авіаційної техніки, які могли б посилити бойові спроможності авіації Повітряних сил», – зазначив речник Повітряних сил ЗСУ. Він «зауважив, що F-16 – це легкий багатоцільовий літак з одним двигуном. При цьому багатофункціональні літаки із двома двигунами, такі як F-18, F-15 чи Eurofighter Турпооп. Це літаки, які мають більший радіус застосування і можуть нести більше озброєння... Але на цьому етапі ми не можемо розпорошувати всі сили та засоби, коли ми ведемо бойові дії. Ми визначилися з тим літаком, який може якнайшвидше прийти, забезпечити нам перевагу в повітрі та надати підтримку наземним військам. Це літак F-16, який є де взяти й ми можемо його освоїти в короткий термін» (URL:

<https://www.rbc.ua/rus/news/lishe-f-16-ukrayina-bude-rozglyadati-inshi-1688466448.html>).

Раніше ЗМІ повідомляли, що міжнародні партнери заявили про створення авіаційної коаліції для передання Україні сучасних винищувачів, зокрема F-16. До «коаліції винищувачів» для України увійшли Велика Британія, Нідерланди, Польща, Данія, Швеція, Бельгія, Португалія та Франція (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/8/7163292>).

За повідомленнями з відкритих джерел, перші винищувачі F-16 можуть надійти в Україну на початку 2024 р. Також стало відомо, якщо Австралія справді матиме наміри передати Повітряним силам України F/A-18 Hornets, то лише 14 літаків перебувають у робочому стані. Серед них є 11 одномісних і три двомісних винищувачі. Тому на кінець липня цього року відкритого протистояння на російсько-українському фронті бойової авіації російського та західного зразка не спостерігається.

Водночас нинішня фаза повномасштабної російсько-української війни наочно продемонструвала величезну роль у бойових діях різноманітних безпілотних літальних апаратів (БпЛА). Їхні функції у цій війні вельми різноманітні: повітряна розвідка, коригування вогню, нанесення повітряних ударів по різноманітним цілям, у тому числі й дронами-камікадзе. Роль БпЛА / безпілотників незамінна при проведенні повітряної розвідки та коригуванні артилерійських і ракетних ударів, де вони є невід'ємною складовою тих чи інших бойових дій. Саме від вдалого застосування БпЛА часто залежить ефективність відповідних бойових дій на певній ділянці їх проведення. Як повідомила, наприклад, заступник міністра оборони Г. Маляр, влучання у великий склад, де зберігалася значна кількість артилерійських снарядів і ракет для РСЗВ БМ-21 «Град», у Макіївці, яке сталося 4 липня цього року, – яскравий приклад ефективної роботи українських артилеристів, які нанесли вогневе ураження, та аеророзвідників, які коригували удар.

Дрони-камікадзе в бойових умовах виконують ті ж функції, що й авіація, ракетні війська та далекобійна артилерія. При цьому вони переважно точніші за деякі артилерійські системи та незрівнянно дешевші за літаки й ракети. Це обумовлено відносною простотою їх виробництва та застосування. Саме зазначений ціновий чинник сприяв широкому застосуванню безпілотних літальних апаратів загалом і дронів-камікадзе зокрема на фронті нинішньої російсько-української війни.

Тому і Росія, і Україна прагнуть розвивати власне виробництво БпЛА та широко використовувати їх під час бойових дій. Зокрема, росіяни налагодили виробництво власних безпілотників різного функціонального призначення, як то БпЛА «Ланцет», БпЛА «Мерлін-ВР», БпЛА «Zala», БпЛА «Оріон» та БпЛА «Орлан-10». Наприклад, ударні БпЛА «Ланцет» серійно виробляються на акціонерному товаристві «Іжевський механічний завод», що входить до концерну «Калашніков». Президент РФ В. Путін заявив, що Росія форсуватиме виробництво безпілотних літальних апаратів та оснащуватиме ними всі роди військ. Також повідомлялося, що Росія досягнула

домовленостей з Іраном щодо будівництва заводу з виробництва дронів типу «Шахед» на території Татарстану, у районі Казані.

Україна значно пізніше за Росію почала розвивати власне виробництво безпілотних літальних апаратів. Але нині цей процес набув дуже інтенсивного характеру. У нашій країні розроблено кілька нових лінійок БПЛА, серед яких «Лелека-100», «Фурія» та «Spectator». У червні цього року віцепрем'єр-міністр з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій, міністр цифрової трансформації М. Федоров повідомив, що після спрощення допуску для експлуатації дронів та усунення бюрократії 40 моделей українських БПЛА отримують державні контракти. При цьому безпосередньо перебіг російсько-української війни запускає процес тестування різних моделей українських БПЛА.

Причому на сучасному етапі російсько-української війни протиборчими сторонами в бойових діях використовуються БПЛА / безпілотники російського, іранського, турецького, китайського, українського та західного виробництва. Причому саме бойові дії надають виключну можливість для тестування різних характеристик БПЛА в режимі реального часу та за умов, яких неможливо досягти в лабораторних умовах і на випробувальних полігонах. Зокрема, це стосується різних тактик застосування дронів та відповідної реакції противника на такі дії. Причому цей процес має перманентний характер, оскільки певна дія викликає відповідну протидію.

У цьому контексті варто згадати, що застосування Збройними силами України турецьких багатоцільових безпілотників «Байрактар» дало приголомшливий ефект саме на початковій стадії повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну. Аналогічним чином застосування тактики атаки роєм іранськими безпілотниками типу «Shahed-136/131» (які росіяни представляють як «Герань-2») дала російській стороні найбільший ефект на самому початку її впровадження.

Утім, ЗМІ повідомляють, що, згідно з пресрелізом, опублікованим дослідницькою лабораторією Повітряних сил США, у квітні 2023 р. було проведено чергове успішне випробування мікрохвильової експериментальної зброї THOR. «Стверджується, що THOR вивів з ладу рій дронів на випробувальному полігоні Честсайд у штаті Нью-Мексико. Водночас точна кількість та тип безпілотників не уточнюється». Також зазначається, «що, хоча основним завданням системи THOR є протидія БПЛА, потенційно вона може бути використана проти таких цілей, як крилаті ракети чи інші наземні або надводні цілі. Установка може застосовуватися за різних погодних умов вдень і вночі проти великої кількості цілей одночасно» (URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/27/u-ssha-uspishno-vyprobuvaly-zbroyu-zdatnu-protydiyaty-royam-bpla>).

Характерною ознакою сучасного етапу російсько-української війни є широке застосування російським агресором різноманітної ракетної зброї. На жаль, Україна поки не має можливості дати симетричну відсіч агресору

аналогічним видом озброєння. Однак від початку масованих російських авіаційно-ракетних атак України міжнародні партнери почали постачати нашій державі різні системи та засоби протиповітряної / протиракетної оборони (ППО / ПРО). Фактично нині в Україні відбувається двобій російської авіаційно-ракетної техніки та озброєнь і різноманітних західних систем та засобів протиповітряної / протиракетної оборони.

Так, в Україні в бойових умовах уже використовуються норвезькі NASAMS, німецькі IRIS-T, американські Patriot та франко-італійська SAMP/T. Україні, як наголосив речник командування Повітряних сил ЗСУ полковник Ю. Ігнат, нині дуже важливо замінити весь радянський парк систем ППО та авіаційної техніки. І згадані комплекси можуть стати основою ППО Повітряних сил ЗСУ, зазначив він. Водночас, за його словами, надзвичайно важливу роль у відбитті російських повітряних атак відіграє і ППО Сухопутних військ (URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/20/iris-t-nasams-patriot-ta-samp-t-mozhut-staty-osnovoyu-ppo-povitryanyh-syl-zsu-yurij-ignat>).

Утім, західні системи та засоби ППО / ПРО вже на практиці продемонстрували свою ефективність. Особливо гучного розголосу набуло знищення американським комплексом «Patriot» одразу шести російських «гіперзвукових» ракет Х-47М2 «Кинжал». Як зазначалося в ЗМІ, «ця ракета, як і її прототип “Іскандер” початково розроблялися саме для руйнування “парасольки” Patriot на випадок війни зі США та НАТО». Розповідаючи про створення «Кинжала» у 2018 р., В. Путін заявляв, що ця ракета нібито «дозволяє гарантовано долати всі існуючі й перспективні системи ППО і ПРО» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/polyuvannya-patriot-ta-zriv-kontrnastupu-1684444380.html>).

Військовий експерт С. Грабський назвав збиття ракети Х-47М2 «Кинжал» «фінансовим розчаруванням, тому що Росія, ведучи активну пропагандистську кампанію щодо просування своєї зброї, створила ілюзію того, що «Кинжал» – непереможна зброя. І за цією ілюзією стоять дуже великі гроші. Китай сподівався на те, що Росія створила щось надзвичайно нове, розраховував на використання цієї зброї, безумовно, у своїх інтересах. Вийшло ж так, що старенькі добрі Patriot виявилися спроможними знищувати цю зброю. Можете собі уявити, яких фінансових витрат це коштувало саме Китайській Народній Республіці?» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/kitay-rozcharovaniy-patriot-zbiv-kindzhal-grabskiy-novini-ukrajini-50337035.html>).

Треба згадати, що нині в бойових умовах в Україні, крім згаданих вище, використовуються також й інші західні системи та засоби протиповітряної оборони. Таким чином Україна стала місцем двобою авіаційно-ракетних сил Росії та західних систем і засобів протиповітряної / протиракетної оборони. Значення аналізу ефективності цієї роботи західних систем і засобів ППО / ПРО для держав-членів НАТО обумовлено схожістю природних і соціально-економічних умов України з аналогічними умовами

ряду європейських країн. Тобто територія України може розглядатися як аналог певної частини потенційного європейського театру бойових дій.

Характерною ознакою сучасної війни є широке застосування спеціальної техніки. Нинішній етап російсько-української війни надає унікальну нагоду для практичної перевірки ефективності роботи різних видів такої техніки, до того ж у вельми різних ситуаціях. Причому за умов військових навчань перевірка ефективності роботи багатьох видів спеціальної техніки повною мірою, мабуть, неможлива. Це, наприклад, стосується визначення ефективності роботи машин для прориву (розмінування) мінних полів, особливо за умов інтенсивних бойових дій. Адже малоімовірно, що на військових навчаннях повною мірою можна змоделювати дії противника з перешкоджання процесу розмінування мінних полів.

Також повномасштабна війна Росії проти України наочно продемонструвала важливість належного забезпечення військ боєприпасами для успішного проведення ними бойових дій. Зазначена вимога стосується і кількісних, і якісних характеристик такого забезпечення. Причому ці характеристики боєприпасів у цій війні виявилися певною мірою взаємозамінними. Зокрема, Росія часто робить ставку саме на кількість використовуваних у бойових діях боєприпасів, величезні обсяги яких накопичені нею з радянських часів. Зі свого боку, Україна, мабуть, частіше прагне компенсувати нестачу боєприпасів не лише збільшенням їх поставок, а й отриманням якісно досконаліших боєприпасів. На підтвердження цієї тези варто згадати, який потужний результат мало застосування ЗСУ в цій війні високоточних ракет до американських РСЗВ M142 «HIMARS», високоточних снарядів «Excalibur» і британських крилатих ракет «Storm Shadow».

Однак продемонстрована високою інтенсивністю бойових дій російсько-української війни потреба у великих обсягах різноманітних боєприпасів змусила міжнародних партнерів України предметно зайнятися збільшенням виробництва боєприпасів на власних підприємствах. Зокрема, у березні 2023 р. «верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Ж. Боррель представив план із трьох частин. Перша: виділити 1 млрд євро з Європейського фонду миру (ЄФМ) на поповнення національних резервів країн Євросоюзу, які готові передати Україні боєприпаси. Друга: виробити спільний скоординований підхід до закупівель артилерійських снарядів для поповнення власних запасів і надання боєприпасів Україні в середньостроковій перспективі через Європейське оборонне агентство. На думку Ж. Борреля, колективний підхід має сприяти зниженню цін на боєприпаси та скоротити терміни їх доставки. Із цією метою пропонувалося виділити ще 1 млрд євро з ЄФМ. Третя частина плану полягає в нарощуванні потужностей оборонної промисловості в країнах ЄС для покриття потреб їхніх армій» (URL: <https://www.dw.com/uk/es-pogodiv-plan-virobnictva-boeprispasiv-dla-dopomogi-ukraini/a-66146837>).

У рамках виконання цього плану 6 липня 2023 р. «представники урядів країн-членів Європейського Союзу та Європейського парламенту погодили план фінансового стимулювання європейської оборонної промисловості для швидкого розширення виробничих потужностей. Він був запропонований Європейською комісією в травні та передбачає виділення 500 млн євро з бюджету ЄС».

Зі свого боку, «США значно збільшили виробництво артилерійських 155 мм снарядів на тлі їх нестачі через постачання Україні. Начальник відділу закупівель сухопутних військ США Д. Буш в інтерв'ю Wall Street Journal інформував, що США виробляють 24 тис. снарядів калібром 155 мм щомісяця. Такі показники приводяться проти 14 тис. на початок російського повномасштабного вторгнення в Україну. Д. Буш зазначив, що до 2025 р. США планують наростити виробництво до 70–80 тис. снарядів на місяць». Також нині керівники оборонної промисловості США намагаються наростити виробництво основних боєприпасів, які використовуються українськими військами, включаючи ракети до M142 «HIMARS» та до протиповітряної оборони (URL: <https://zn.ua/ukr/usa/u-ssha-rozpovili-jak-narostili-virobnitstvo-bojepripasiv-pislja-pochatku-postavok-ukrajini.html>).

Таким чином, повномасштабна війна Росії проти України дає змогу отримати нову та більш різноманітну інформацію стосовно широкого спектра технічних характеристик конкретних видів продукції військово-промислового комплексу при їх практичному використанні в різноманітних бойових умовах. Така інформація надзвичайно цінна для організації подальшої роботи підприємств ВПК і підтримання належної конкурентоспроможності їхньої продукції на внутрішніх та міжнародних ринках.

Водночас повномасштабна російсько-українська війна дала змогу наочно продемонструвати зацікавленим сторонам ефективність функціонування різних видів озброєнь і військової техніки (ОВТ). Зазначене стосується реальних та потенційних покупців ОВТ і, мабуть, буде вагомим чинником впливу на світовому ринку ОВТ. Тим більше якщо враховувати, що російсько-українська війна об'єктивно започаткувала ряд міжнародних процесів глибоких організаційних та економічних змін у сфері військово-промислового комплексу.

Організаційні та економічні зміни у сфері військово-промислового комплексу: національний і міжнародний аспекти

Аналіз інформації з відкритих джерел дає вагомі підстави вважати, що повномасштабна війна Росії проти України стала потужним поштовхом до значних організаційних та економічних змін у сфері військово-промислового комплексу на національних і міжнародному рівнях.

Зокрема, повномасштабна війна Росії проти України поставила на порядок денний проблему функціонального зонування території держав по відношенню до театру бойових дій і спроможності ворога завдавати

артилерійські та авіаційно-ракетні удари на великі відстані. Недарма міжнародні партнери так багато уваги приділяють організації протиповітряної / протиракетної оборони України. Нині частина території європейських держав є, по суті, віддаленим тилом України, невразливим для російських авіаційно-ракетних ударів через членство цих держав у НАТО. Водночас це не знімає з порядку денного європейських країн російської військової загрози як такої. Тому інформація щодо результатів роботи української ППО / ПРО є вкрай важливою для організації відповідної діяльності в державах-членах НАТО.

Повномасштабна війна Росії проти України вивела також на якісно новий рівень і проблему міжнародної спеціалізації та кооперації у сфері військово-промислового комплексу, у тому числі і в межах НАТО. Водночас проявилися й певні складнощі в організації такої кооперації. Наприклад, ЗМІ повідомили, що «21 квітня на авіабазі “Рамштайн” у Німеччині глава Міноборони Б. Пісторіус оголосив, що наприкінці травня в Польщі відкриється ремонтний центр для танків “Leopard”, які поставляють в Україну». Однак у середині липня, після довгих обговорень посадовцями Німеччини та Польщі умов роботи цього спільного підприємства, речник Міністерства оборони Німеччини під час саміту НАТО у Вільнюсі заявив, що надані Україні танки «Leopard 2A5» і «Leopard 2A6», які буде пошкоджено в боях проти Росії, ремонтуватимуть у Німеччині та, імовірно, Литві. Водночас у державній компанії «Польська зброярська група» (PGZ), яка бере участь у перемовинах між Німеччиною та Польщею, заявили, що перемовини тривають і польська сторона зберігає повну готовність прийняти означені танки для ремонту. Загалом же ситуація з німецько-польським танковим проєктом є тривожним симптомом для держав-членів НАТО. Адже проєкт, важливий для успіху бойових дій на фронті, гальмується в той момент, коли потреба України у важкому озброєнні зростає. По суті, перед НАТО постала проблема реалізації термінових проєктів для підтримки бойових дій за умов повномасштабної війни. Ця проблема заслуговує на поглиблене дослідження.

Під впливом повномасштабної війни Росії проти України активізувалася співпраця й інших виробників озброєння та військової техніки. Зокрема, згідно з повідомленнями ЗМІ, «німецька компанія “Rheinmetall” та американська “Lockheed Martin” заявили, що створюватимуть нову реактивну систему під назвою “GMARS”. Це не просто схожість у назві з німецькою системою “MARS 2”, а пряме її продовження. Спільними залишаються два пускові контейнери для різних ракет, але шасі вже стає колісним. Колісне рішення набагато краще показало себе в мобільності при використанні українськими воїнами системи “HIMARS”. Детальні терміни чи тактико-технічні характеристики поки невідомо, але компанії вже підписали меморандум, який говорить про шасі від німецького концерну HX 8×8 та сумісність до 80 % логістичних ланцюжків для боєприпасів з HIMARS. Таке шасі збільшить довжину всієї РСЗВ з 7 до 12 м і дасть можливість установити два пускові контейнери. При успішному

підписанні контракту перші п'ять машин GMARS буде поставлено для випробувань у німецькій армії у 2025 р.».

Також ЗМІ повідомляють про наміри компаній з держав-членів НАТО створити в Україні спільні підприємства з виробництва озброєнь і військової техніки. Так, 10 липня цього року генеральний директор німецького оборонного концерну «Rheinmetall» А. Паппергер заявив, що цей концерн у найближчі 12 тижнів разом з українськими партнерами має відкрити в Україні завод з виробництва бронетехніки. На заводі випускатимуть і ремонтуватимуть бронетранспортери «Fuchs», а також навчатимуть українців їх обслуговувати. Завод буде здатний випускати близько 400 бронемашин на рік, розташується на заході України. «Rheinmetall управлятиме заводом у партнерстві з українським оборонним Держконцерном “Укроборонпром”, якому також належатиме підприємство. Його вартість оцінюють у 200 млн євро» (<https://www.dw.com/uk/rheinmetall-vidkrie-v-ukraini-zavod-z-virobництва-bronetehniki/a-66178276>).

У цей же період міністр з питань стратегічних галузей промисловості України О. Камишін повідомив, що турецька компанія «Baykar» почала будувати в Україні завод з виробництва безпілотних літальних апаратів «Bayraktar». В Україні планують збирати не лише Bayraktar TB2, а і важкий безпілотник «Akinci», безпілотний винищувач «Kızılelma», а також іншу техніку компанії. БПЛА «Akinci» використовуватимуть українські двигуни МС-500 та АІ-450, залежно від вибору клієнта, а Kızılelma комплектуватимуть українськими двигунами АІ-25 (<https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/v-ukraine-nachali-stroit-zavod-po-proizvodstvu-bpla-bayraktar-ministr>).

Однак розраховувати на створення значної кількості нових спільних підприємств оборонного комплексу в Україні, поки на території нашої держави йдуть активні бойові дії, мабуть, не варто.

Водночас агресивна війна, розв'язана однією з двох найбільших ядерних держав світу, знову актуалізувала питання ядерної зброї. Як повідомляє Стокгольмський міжнародний інститут досліджень проблем миру (SIPRI), «держави дедалі більше почали інвестувати у ядерні арсенали, особливо на тлі погіршення геополітичної обстановки. Від початку широкомасштабної російсько-української війни кількість оперативного ядерного озброєння у світі зросла. Велика Британія, Ізраїль, Індія, Китай, КНДР, Пакистан, Росія, США та Франція продовжують модернізацію своїх ядерних арсеналів, деякі країни торік розгорнули нові системи озброєнь. Станом на січень у світі нараховувалося 12 тис. 512 ядерних боєголовок, 9 576 з них перебували на складах для потенційного використання, що на 86 од. більше, ніж у січні 2022 р.».

Також у доповіді SIPRI зазначається, що «потенційно до кінця десятиліття кількість китайських балістичних ракет може зрівнятися з американською чи російською. Ми входимо в один з найнебезпечніших періодів в історії людства. Українці важливо, щоб уряди світу знайшли способи

співпраці для зниження геополітичної напруженості та скорочення гонки озброєнь», – підкреслює директор SIPRI Д. Сміт (URL: https://censor.net/ua/news/3424064/krayiny_zahodu_rosiya_ta_yiyi_soyuznyku_na_roschuyut_yadernyyi_arsenal_sipri).

Як зазначалося вище, повномасштабна війна Росії проти України обумовила значне збільшення світових витрат на озброєння та військову техніку. Особливо актуальним збільшення воєнних витрат є для держав-членів НАТО, які з об'єктивних причин повинні враховувати зростаючу військову загрозу з боку ядерної Росії. У цьому контексті варто згадати, що «у 2014 р., коли союзники домовилися починати підвищувати витрати на оборону, 2 % ВВП чи більше на оборону витрачали лише три країни-союзниці». Це були США, Греція і Велика Британія.

Російська агресія проти України хоча й стимулювала зростання витрат на оборону держав-членів НАТО, але, вочевидь, ще недостатньо. Як заявив Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наприкінці першого дня саміту НАТО у Вільнюсі, уже 11 держав-союзників досягли або перевищили показник витрат на оборону в обсязі 2 %. «І ми очікуємо, що наступного року ця кількість істотно зросте. Сьогодні союзники взяли на себе тверде зобов'язання щорічно інвестувати в оборону щонайменше 2 % ВВП», – додав він.

При цьому «абсолютним лідером витрат на оборону є Польща – 3,9 % свого ВВП. Порівняно з 2014 р. її витрати зросли удвічі (та вона не єдина така країна серед союзників східного флангу НАТО). На другому місці США – 3,49 % ВВП. Першу трійку замикає Греція – 3,1 % ВВП». Далі – Естонія, Литва, Фінляндія, Румунія, Угорщина, Латвія, Британія, Словаччина. Литва, схоже, найбільше наростила витрати на оборону порівняно з показниками 2014 р.» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/07/7/7165271>).

Водночас треба зауважити, що абсолютна більшість країн, де державні видатки на оборону перевищують 2 % ВВП, належать до держав-союзників східного флангу НАТО та із власного досвіду знайомі з воєнною політикою Росії. Тоді як у переважній більшості інших держав-членів НАТО, де державні видатки на оборону менші 2 % ВВП, такої історичної пам'яті немає. Однак прагнення зменшувати державні видатки на оборону є цілком закономірним з урахуванням звичайної соціальної конкуренції за кошти державного бюджету, особливо за умов демократичного державного устрою.

Хоча певні зрушення в напрямі збільшення оборонних асигнувань держав-членів НАТО вже є. Так, Німеччина витратить на оборону 2 % свого ВВП уже наступного року, тоді як Естонія збільшить показник таких витрат до 3 % ВВП. Про це, за інформацією ЗМІ, заявили лідери цих держав. Водночас парламент Франції схвалив проєкт закону про військове програмування, який передбачає 413 млрд євро витрат на 2024–2030 рр., що є найбільшим зростанням таких витрат за останні півстоліття. Попередній план військових витрат на 2019–2025 рр. становив 295 млрд євро.

Таким чином, зростання оборонних витрат у державних бюджетах країн-членів НАТО збільшує обсяги фінансово-економічної бази розвитку військово-промислового комплексу в цих країнах, а також і в деяких країнах-експортерах озброєнь і військової техніки.

Утім, одним з непрямих шляхів зменшення тягаря воєнних видатків на державний бюджет можна вважати експорт озброєння та військової техніки. У цьому випадку виробники озброєння та військової техніки отримують відповідні доходи від її продажу, наймані працівники отримують зарплату, а держава-експортер ОВТ додатково отримує різні податки, які йдуть на поповнення державного бюджету. Якщо ж абсолютна величина видатків на оборону зростає повільніше за експорт ОВТ, то частка видатків на оборону у ВВП такої держави може навіть зменшуватися.

Водночас, як наголошують експерти Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), зростання міжнародної напруженості, особливо у Європі, викликане вторгненням Росії в Україну, робить вельми ймовірним ще більше зростання попиту на основні види озброєнь у світі найближчими роками. Зокрема, імпорт основних озброєнь європейськими державами зріс на 47 % між 2013–2017 та 2018–2022 рр., тоді як глобальний рівень міжнародних поставок зброї знизився на 5,1 %. Також через високе геополітичне напруження збільшився імпорт озброєнь до держав Східної Азії та деяких держав в інших регіонах світу.

При цьому на глобальному рівні відбулися певні зміни в експорті озброєнь і військової техніки. Адже торгівля озброєнням і військовою технікою високоприбуткова, і на цьому світовому ринку є гостра конкуренція. Так, за даними SIPRI, 63 держави світу в 2018–2022 рр. виступили в ролі експортерів озброєнь. При цьому 76 % від загального обсягу експорту припали на п'ять найбільших постачальників – США, Росію, Францію, Китай, Німеччину. США з 1950 р. незмінно лідирують у цьому рейтингу, а в 2018–2022 рр. навіть зміцнили своє лідерство, збільшивши відрив від Росії, яка поки що зберігає другу позицію у світовому рейтингу торгівлі озброєнням. Експорт озброєнь США був на 14 % вищим, ніж у 2013–2017 рр., а частка США в загальносвітовому обсязі експорту озброєнь збільшилася з 33 до 40 %. Експорт озброєнь Росією в цей період, навпаки, скоротився на 31 %, а її частка в загальносвітовому обсязі експорту озброєнь знизилася з 22 до 16 %. «Плани майбутніх поставок переконливо свідчать про те, що розрив між США і РФ збільшуватиметься, і протягом кількох років Росія може перестати бути другим найбільшим постачальником основних видів озброєнь», – наголошується в доповіді. З іншого боку, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, експорт озброєнь Францією, третьою за величиною їх постачальницею у світі, зріс на 44 %, починаючи з 2013 р. У 2022 р. Франція контролювала 11 % світового ринку озброєнь. За той самий період експорт озброєнь з Китаю та Німеччини скоротився на 23 і 35 % відповідно.

«Цілком імовірно, що вторгнення в Україну ще більше обмежить російський експорт озброєнь. Це пов'язано з тим, що Росія надаватиме пріоритет забезпеченню своїх збройних сил, а попит з боку інших держав залишатиметься низьким через торговельні санкції проти Росії та зростаючий тиск з боку США і їхніх союзників щодо відмови від купівлі російських озброєнь», – зазначив С. Т. Веземан, старший науковий співробітник Програми SIPRI з питань передання озброєнь.

Однак проведений вище аналіз дає підстави вважати, що вплив повномасштабної війни Росії проти України на світову торгівлю озброєнням і військовою технікою буде більш багатоплановим і масштабним, ніж згадане обмеження російського експорту озброєнь. Адже перебіг російсько-української війни у 2022–2023 рр. дав поштовх істотним змінам у сфері військово-промислового комплексу, які лише почали проявлятися наочно. Тому ця проблематика заслуговує на подальші дослідження (*При підготовці цієї праці було використано інформацію з таких джерел: АрміяInform (https://armyinform.com.ua). – 2023. – 3.01; 20.04; 14, 27, 8, 31.05; 19, 21, 27, 28.06; 5.07; Дзеркало тижня (https://zn.ua/ukr). – 2023. – 25.06; 1, 3, 12.07; Європейська правда (https://www.eurointegration.com.ua). – 2023. – 2, 5, 7, 8, 11, 13.07; Інтерфакс-Україна (http://interfax.com.ua). – 2023. – 21.05; 20.06; Інтерфакс (https://www.interfax.ru). – 2023. – 21.06; Ліга.net (https://www.liga.net). – 2023. – 2, 15, 22.06; 10.07; Мілітарний (https://mil.in.ua). – 2023. – 1, 19, 22.06; 7.07; НВ (http://nv.ua). – 2023. – 6.07; Польське радіо. Українська служба (http://www.polradio.pl). – 2023. – 12.07; Радіо Свобода (https://www.radiosvoboda.org). – 2022. – 27.01; 12.06; РБК Україна (https://rbc.ua). – 2023. – 19.05; 23, 26.06; 4, 13.07; Укрінформ (https://www.ukrinform.ua). – 2023. – 10, 16, 23, 26.06; УНІАН (https://www.unian.ua). – 2023. – 24.02; 5.04; 11.05; 2.07; Цензор.net (https://censor.net.ua). – 2023. – 23.05; 7, 26.06; 6, 7.07; Deutsche Welle (http://dw.com). – 2023. – 17.02; 5, 29, 31.05; 12.06; 7, 10, 11.07; Forbes Україна (https://forbes.ua). – 2023. – 30.03; LB.UA (http://lb.ua). – 2022. – 30.10; Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (https://www.sipri.org).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Президент НАН України А. Загородній зустрівся з міністром освіти і науки України О. Лісовим.

11 липня в Президії НАН України відбулася робоча зустріч президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього з Міністром освіти і науки України О. Лісовим.

Від НАН України в заході також узяли участь перший віцепрезидент академік В. Горбулін, віцепрезиденти академік В. Богданов, академік С. Пирожков і член-кореспондент О. Рафальський та перший заступник головного вченого секретаря НАН України О. Кубальський.

Разом з О. Лісовим на зустріч прибули заступник міністра освіти і науки Д. Курбатов і народна депутатка України О. Шуляк.

На початку зустрічі А. Загородній торкнувся основних проблем установ НАН України в період воєнного стану, а саме – руйнування наукової інфраструктури, впливу наукових кадрів, суттєвого недофінансування, а також проінформував про діяльність академії, спрямовану на збереження наукового потенціалу, зокрема про оптимізацію структури академії, демократизацію системи її управління, зусилля із залучення й підтримки талановитої молоді. За останнім напрямом роботи, як зазначив президент НАН України, дієво зарекомендували себе гранти НАН України дослідницьким лабораторіям і групам молодих вчених – на конкурсних засадах такі гранти наразі отримують 39 наукових колективів на загальну суму понад 27 млн грн. Крім того, започатковано першу в Україні програму постдокторальних досліджень.

Увагу міністра освіти і науки президент академії привернув і до оборонних розробок її науковців. Як підкреслив А. Загородній, сьогодні вчені НАН України працюють над понад 50-ма розробками, погодженими з організаціями Міністерства оборони України, Державного концерну «Укроборонпром», головними конструкторськими бюро в галузі озброєнь.

Повідомив А. Загородній і про зусилля вчених академії з підтримання високого рівня фундаментальних досліджень за сучасними науковими напрямками, зокрема про активну участь в експериментах на Великому андронному колайдері у ЦЕРН, спостереженнях на космічних телескопах TESS, ім. Габбла й ім. Д. Вебба.

Крім того, О. Лісового було ознайомлено з міжнародною діяльністю НАН України, зокрема участю науковців у виконанні проєктів рамкової програми ЄС «Горизонт Європа», програми досліджень та навчання Євратом, а також поінформовано про трирічну програму підтримки українських дослідницьких груп, започатковану Польською академією наук і Національною академією наук США.

Учасники зустрічі зосередили велику увагу на можливостях академії в розв'язанні загальнодержавних проблем завдяки новітнім розробкам. Науковці НАН України готові, серед іншого, долучитися до створення титанової галузі на основі сучасних технологій Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України, до відновлення в Україні галузі мікроелектроніки, заснування Матеріалознавчого центру з оцінювання відповідності та взаємозамінності матеріалів критичного імпорту, розв'язання проблеми системи управління й захисту реакторів ВВЕР-1000 на українських атомних електростанціях, забезпечення продовольчої безпеки через широке застосування стійких до поточних кліматичних змін сортів

пшениці, що їх розробляють в Інституті фізіології рослин і генетики НАН України.

О. Лісового також було ознайомлено з актуальними для академії проблемами наукової сфери України, розв'язання яких потребує активного долучення Міністерства освіти і науки. Ідеться насамперед про оновлення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні та діяльність центрів колективного користування науковим обладнанням.

Міністр озвучив позицію очолюваного ним відомства, яка полягає в тому, що Національна академія наук, її наукові школи та колективи дуже цінні для українського суспільства, проте нинішнього рівня фінансування академії недостатньо для збереження її наукового потенціалу, зокрема й залучення наукової молоді.

Для розв'язання цієї проблеми, урядовець запропонував науковцям НАН України розробити кілька перспективних проривних проєктів за напрямами, актуальними для суспільства чи інвесторів, та представити їх центрам ухвалення рішень у контексті залучення бюджетного фінансування, міжнародної допомоги або інвестицій.

Фінансування й успішна реалізація бодай невеликої кількості таких проєктів сприятимуть відновленню авторитету української науки, зокрема академії, в суспільстві. А це позитивно впливатиме на рішення органів влади в питаннях фінансування наукових досліджень і на їхнє (органів влади) ставлення до НАН України.

З-поміж проблем, перспективних для розв'язання шляхом реалізації відповідних проєктів, О. Лісовий відзначив украй актуальне для України як у нинішню воєнну добу, так і в прийдешні повоєнні часи питання організації досліджень, розробок і навчання з діагностики й лікування посттравматичного стресового розладу.

За підсумками обговорення було домовлено про нову зустріч А. Загороднього й О. Лісового для обговорення конкретних пропозицій науковців НАН України щодо вагомих проривних проєктів, потенційно актуальних для українського суспільства й інвесторів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 13.07*).

***

Під головуванням президента НАН України академіка А. Загороднього 12 липня 2023 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На його початку було підписано Меморандум про взаємодію та співпрацю між Національною академією наук України, Державним агентством України з управління зоною відчуження та Славутицькою міською радою. Документ підписали президент НАН України академік А. Загородній, голова Державного агентства України з управління зоною відчуження Є. Крамаренко і Славутицький міський голова Ю. Фомічев.

Далі було заслухано наукові повідомлення трьох молодих учених НАН України.

Першу доповідь «Мовна свідомість і мовна поведінка молоді під час російсько-української війни: параметризація і динаміка» виголосила науковий співробітник Інституту української мови НАН України кандидат філологічних наук І. Цар. Вона повідомила про результати дослідження, під час якого на матеріалі мовних біографій (індивідуальних інтерв'ю) було проаналізовано зміни мовної поведінки молоді під час повномасштабної російсько-української війни; розглянуто соціально-психологічні причини переходу або непереходу молоді з російської мови на українську.

В обговоренні доповіді виступили директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук П. Гриценко, член Президії НАН України академік НАН України О. Копиленко, директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України академік НАН України Г. Скрипник.

Далі доповідь «Інтегрований погляд на сучасний стан забруднення атмосферного повітря в Україні» представив завідувач лабораторії Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України кандидат географічних наук М. Савенець. Він акцентував на моніторингу за забрудненням атмосферного повітря в Україні шляхом інтегрованого використання даних наземних спостережень, супутникового зондування та результатів чисельного моделювання атмосферних процесів.

В обговоренні доповіді виступив директор Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України член-кореспондент НАН України В. Осадчий.

Третьою було заслухано доповідь «Електромагнітні процеси з “напівголими” частинками високих енергій» провідного наукового співробітника Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» доктора фізико-математичних наук С. Трофименка. Він представив результати теоретичного дослідження впливу різних інтерференційних ефектів на характеристики електромагнітних процесів.

В обговоренні доповіді виступили професор С. Барсук (Лабораторія Ірен Жоліо-Кюрі, Орсе, Франція) і генеральний директор Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» академік М. Шульга.

На згадку про подію молоді вчені отримали з рук президента академії свідоцтва про перший виступ на засіданні Президії НАН України.

Цього дня із доповіддю «Прикладні проблеми механіки неоднорідних тіл: сучасний стан та перспективи розвитку» також виступив заступник директора з наукової роботи Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України доктор фізико-математичних наук Ю. Токовий. Він повідомив про нові вагомні фундаментальні та прикладні результати з термомеханіки неоднорідних твердих тіл, отримані науковцями інституту. Ці результати склали основу низки міжнародних та

вітчизняних науково-дослідних проєктів, відповідають кращим світовим досягненням у галузі математичного моделювання в механіці деформівного твердого тіла стосовно проєктування й визначення режимів експлуатації виробів із функціонально-градієнтних матеріалів та мають перспективу широкого впровадження для відновлення, ремонту і подовження ресурсу експлуатації конструкцій критичної інфраструктури України, а також розроблення композитних матеріалів та захисних покриттів, зокрема оборонного призначення.

В обговоренні доповіді виступили завідувач кафедри теоретичної та прикладної механіки Механіко-математичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка член-кореспондент НАН України Я. Жук, Заступник головного конструктора конструкторського бюро з системного проєктування ракет і ракетних комплексів ДП «КБ “Південне ім. М. К. Янгеля”» В. Сіренко, директор Інституту математики НАН України академік НАН України О. Тимоха і директор Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України академік НАН України З. Назарчук.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових та поточних питань.

Зокрема, президент НАН України А. Загородній поінформував присутніх щодо довгострокової програми підтримки українських науковців Польською академією наук спільно з Національною академією наук США.

З інформацією про стан виконання Плану заходів із реалізації Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 роки виступив віцепрезидент НАН України академік НАН України В. Богданов (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 12.07*).

***

Про діяльність робочої групи НАН України з аналізу наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС

Місяць тому, 6 червня, внаслідок чергового терористичного акту російських окупантів проти нашої держави було зруйновано греблю Каховської ГЕС. Масоване скидання води призвело до затоплення значних територій нижче за течією Дніпра та стрімкого падіння рівня води у водосховищі. Аби оцінити ситуацію, організувати евакуацію людей із зони затоплення та погодити комплекс міжнародних і безпекових заходів задля притягнення Росії до жорсткої відповідальності за цей теракт, було проведено екстрене засідання Ради національної безпеки та оборони (РНБО) України, а Кабінет Міністрів України оперативно створив штаб із ліквідації наслідків підриву Каховської ГЕС.

Щоб оперативно аналізувати ситуацію, що склалася, та визначати наслідки техногенної катастрофи, виниклої через руйнування греблі Каховської ГЕС військами РФ, Президія НАН України своїм розпорядженням від 06.06.2023 № 304 створила відповідну Робочу групу, яку

очолив віцепрезидент НАН України академік В. Богданов, та визначила напрями її діяльності, а саме:

- моделювання наслідків підтоплення територій та встановлення зон, які можуть зазнати найбільшого негативного впливу;
- аналіз потенційних ризиків для Запорізької АЕС, зокрема оцінювання впливу на її інфраструктуру та безпеку експлуатації;
- оцінювання негативних наслідків для роботи енергетичної системи України;
- оцінювання екологічних наслідків, включно з впливом на біорізноманіття, водні ресурси й екосистеми;
- аналіз соціально-економічних наслідків, зокрема збитків, пов'язаних з енергетичними втратами, відновленням інфраструктури та соціоекономічним впливом на регіон;
- оцінювання шкоди, заподіяної історичним і археологічним пам'яткам України.

До складу групи ввійшли провідні фахівці профільних установ більшості відділень академії. Від сьомого червня робоча група провела кілька засідань, на яких її члени обговорили екологічні, соціально-економічні й інші загрози, виниклі внаслідок руйнування греблі, та вирішили зосередитися на виробленні науково обґрунтованих пропозицій для мінімізації цих загроз.

Уже дев'ятого червня робоча група надіслала до РНБО України аналітичні матеріали щодо перебігу затоплення територій, підготовлені фахівцями Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України і виконані із застосуванням методів дистанційного зондування з використанням даних супутників NOAA, Terra та Aqua (США). Крім того, у співпраці з фахівцями Інституту проблем математичних систем і машин НАН України було розраховано площі затоплення в межах низки населених пунктів Херсонської області.

Представники робочої групи 13 червня взяли участь у нараді в РНБО України щодо обговорення прогнозних оцінок розвитку епідемічної ситуації внаслідок надзвичайної ситуації, спричиненої підривом греблі Каховської ГЕС, де ознайомили присутніх із розробленим в Інституті гідробіології НАН України прогнозом негативних явищ, які можуть розвиватися найближчим часом і погіршити епідеміологічну ситуацію в регіоні, та запропонували комплекс заходів для їх подолання.

На нараді було також представлено пропозиції:

- Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України – щодо прискореного відновлення водойм від забруднень, спричинених токсичними хімічними та біогенними речовинами, а також відновлення родючості ґрунтів;
- Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України – щодо запобігання спалахам небезпечних інфекційних хвороб (зокрема холери) та харчовим отруєнням;

– Інституту сорбції і проблем ендоекології НАН України – щодо знезараження води в польових умовах для забезпечення питною водою військових і цивільних під час надзвичайних ситуацій;

– Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка НАН України – щодо розроблення аналізаторів для визначення забрудненості води та ґрунтів органічними і неорганічними поліюгантами.

Фахівці Інституту економіки та прогнозування НАН України й Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, які входять до робочої групи, регулярно готують науково-аналітичні записки про соціоекономічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС. Водночас на основі матеріалів, що їх надають Інститут еволюційної екології НАН України, Український гідрометеорологічний інститут ДСНС та НАН України, Інститут гідробіології НАН України, Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України, регулярно оновлюється інформація про екологічні наслідки Каховської катастрофи. Згадані аналітичні матеріали після узагальнення подаються до Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, РНБО України та Штабу з ліквідації наслідків підриву Каховської ГЕС.

Члени академічної робочої групи також увійшли до складу інших робочих груп, що опікуються подоланням наслідків руйнування Каховської ГЕС, зокрема до міжвідомчої робочої групи, яка аналізує придатність до використання за цільовим призначенням сільськогосподарських земель у постраждалих унаслідок Каховської катастрофи регіонах, до експертної групи Міндовкілля України, науково-технічної ради Міндовкілля України, групи експертів із розроблення пропозицій щодо відновлення Каховської ГЕС Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів (Міндовкілля) України.

На запит Офісу Генерального прокурора робоча група надала відповідну інформацію у зв'язку із досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні, відкритому через знищення об'єктів і споруд Каховської ГЕС.

Крім того, відповідні установи НАН України регулярно надають актуальні аналітичні дані про ситуацію в регіоні катастрофи та рекомендації щодо мінімізації можливих негативних наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України, Державній службі із надзвичайних ситуацій, ПрАТ «Укргідроенерго», Державній інспекції ядерного регулювання України, ДП «НАЕК «Енергоатом»», Державній екологічній інспекції України. Фахівці академії беруть активну участь у нарадах, що їх проводять Рада національної безпеки і оборони України й уряд, розміщують на сайті НАН України актуальну інформацію про наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС,

співпрацюють із медіа, аби запобігти поширенню неякісних коментарів про можливі наслідки цієї техногенної катастрофи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.07).

***

Академік С. Пирожков: «Росія ніколи не вважала себе демократичною країною. Завжди – імперською та авторитарною».

Чи передбачали українські науковці у 1990-х роках напружені відносини і збройні конфлікти з сусідніми країнами, передусім із Росією? Чому механізм оборони української держави виявився недосконалим? Чи використовують органи влади напрацювання вчених НАН України, відображені в її регулярних ґрунтовних дослідженнях – національних доповідях? Які важливі знання про суспільство дає демографія? Як готували нову редакцію українського правопису і чому цей процес тривав довгих 27 років? Про це та про досвід роботи дипломатом, у Національному інституті стратегічних досліджень, Міжнародному інституті прикладного системного аналізу (IIASA) і на різних посадах у Національній академії наук України віцепрезидент академії, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік С. Пирожков розповів в інтерв'ю журналові «Бінтел» (№ 1–2, 2023 р.).

Про національні доповіді НАН України

«Ми готували в той час [станом на 2015 р., коли академіка С. Пирожкова обрали віцепрезидентом НАН України] наукові роботи з метою мобілізувати наш український науковий потенціал на дослідження найбільш актуальних і важливих для держави проблем. Наші 38 наявних наукових економічних, історико-філософських установ були потужною силою. <...>

Перша робота за мого керівництва присвячувалася цивілізаційному вибору України. Нам необхідно було остаточно визначатися з напрямом розвитку нашої держави та суспільства. Тобто куди нам рухатися: на Схід чи на Захід? І підтвердити ґрунтовними висновками – до чого Україна більш схильна, яка цивілізаційна спільнота їй найближча по духу. Першу таку доповідь ми підготували у 2016 році – «Цивілізаційний вибір України», де обґрунтовувався стратегічний напрям розвитку нашої держави – євроатлантичний.

...Саме ми створювали серйозне підґрунтя для такого вибору. Тут вимагалось вказувати на багато аспектів розвитку держави, в тому числі врахувати й історичні шляхи формування української державності.

Потім з'явилися статті за авторством Путіна, де також ішлося про такі нагальні проблеми. Згодом у своїх виступах він почав стверджувати, що Української держави взагалі ніколи не було, що це лише відголоски діяльності певних імперських угруповань... Згодом ми видали друком чергову Національну доповідь: «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності». У цій роботі ми вперше представили 12 географічних карт

формування території сучасної України, починаючи з періоду Київської Русі X ст. Там, наприклад, є карта стосовно XII ст., коли був найбільший її розквіт, перед татаро-монгольською навалою, коли нападники захопили Київ і Київська Русь розділилася на Галицько-Волинське князівство і Велике князівство Чернігівське. Російська імперія повністю заволоділа територією України після того, як Катерина II ліквідувала козаччину і Гетьманщину, а деякі її землі опинилися під управлінням Речі Посполитої, як тодішні білоруські землі відійшли Литві. На цих картах можна побачити і землі українські, що пізніше опинилися у складі Австро-Угорщини, тієї ж Польщі тощо. І на останній карті – територія сучасної України, яку росіяни намагаються сьогодні перекроїти у військовий спосіб і подати як споконвічні російські землі.

<...> Коли у 2014 р. розпочалася безпрецедентна окупація росіянами Автономної Республіки Крим та окремих територій Донбасу, ми підготували доповіді про стратегію відповіді на виклики та запобігання гібридним загрозам України, про євроатлантичний вектор України (коли в нашій Конституції ми визначилися з планами вступу держави у НАТО і ЄС). У цих доповідях йшлося не лише про напрями такого державного розвитку, але й щоразу зверталася увага на суспільну думку щодо таких питань, на підсумки опитувань наших громадян. Тобто подавалася ґрунтовна інформація, як у нашому суспільстві сприймаються ідеї євроінтеграції. Нашими соціологами проводяться такі опитування по кожному з таких питань. Треба ж мати на увазі ставлення суспільства до такої державної політики! Бо, як мовиться, справжня влада та, яку підтримує суспільство. Останньою з таких доповідей стала «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз». Її підготовка розпочалася у 2021 р., але ми її доповідали на [засіданні] Президії академії у квітні 2022 р. Уже тоді я розумів, що доповідь сприйматимуть з огляду на події не 21-го року, а на повномасштабний напад на Україну 24 лютого 2022 року. Отож для доповіді довелося підготувати два додатки, що виконали юристи Г. Мамедов (ексзаступник Генерального прокурора України) і наші юристи, які навіть провели задля цього міжнародний круглий стіл, де визначалися як потрібно притягати до правової відповідальності російських нападників. Інакше кажучи, ми актуалізували проблеми, які постали перед Україною сьогодні, і за що повинен нести відповідальність російський агресор.

<...>

Ми надсилаємо [національні] доповіді на «саму гору», де формується державна політика – в Офіс Президента, урядові, парламент. Звіди надходять відгуки з повідомленнями, що нашу працю використовують, вона доречна і корисна. А далі як і що, то вже питання не до нас. Хіба що можна судити по зовнішньополітичних подіях і стану справ всередині держави»

Про Будапештський меморандум.

«Налагодження оборони, її складових – питання не стільки наукове чи концептуальне, це питання також практичне. Як це втілюється на практиці?»

Якщо брати нашу реальність, починаючи з часів отримання незалежності, то погодьтесь, що після розпаду Радянського Союзу нам дісталася велика спадщина не лише в оборонній, але й в економічній галузі. До того чинною була концепція єдиного народногосподарського комплексу СРСР, як і концепція оборонної сфери. Вона залишалась навіть тоді, коли ми стали незалежними і постало питання ядерної зброї, що зберігалася на території України у спецшахтах. Певною мірою я був причетний до розв'язання цього питання, у 1993–1994 рр., коли американці були дуже зацікавлені в тому, щоб ці ракети, націлені на США, були зняті з чергування. Це – по-перше. По-друге, чи могла тоді Україна самостійно застосувати таку зброю? Відповідаю: ні, бо всі системи керування запуском ракет з ядерними зарядами замикалися на Москву, на єдиний центр, без якого ми не могли “активізувати” хоча б одну ракету. А росіяни з української території – могли таке зробити. По-третє, треба було мати відповідну структуру з обслуговування такого серйозного технічного “господарства”, включно з обслуговуванням ракет за визначеними термінами... У нас в Україні атомної промисловості не було. Ракети ми могли будувати у Дніпропетровську, але і це ще не все, бо потрібна ще й “начинка” до них. А її виготовляли в іншому місці, не в Україні. Що нам було робити з тими ракетами? На нас дивилися з засторогою з усіх боків. Ось тоді і з'явився Будапештський меморандум, яким гарантувалася наша безпека взамін на передачу нашої ядерної зброї Росії. Тобто обіцяли, що ніхто на нас не нападатиме, не зазіхатиме на нашу територію. Як бачимо сьогодні, нас Росія обвела навколо пальця. Та і меморандум, як відомо, не мав юридичної сили, бо його не ратифікували парламенти країн-підписантів. А коли так, то він і залишається таким собі проєктом, простою декларацією».

Про новітню російсько-українську війну

«Вважаю, що те, що відбувається сьогодні в Україні, – віроломна агресія РФ проти нашої держави – це, безумовно, не закономірне явище, яке могли собі дозволити здійснювати лише окремі диктатори з викривленою психікою, які не сприймають жодних цивілізованих міжлюдських відносин, для яких людське життя населення як власної країни, так і сусідніх, нічого не варте. Коли ми готували проєкти документів з питань національної безпеки для молодій незалежній Українській державі, то навіть уявити таку ситуацію практично не могли. Тому ми й зважилися на передачу ядерного озброєння під гарантії безпеки ядерних держав. Але передбачити тоді, одразу після розпаду СРСР, що це може бути вщент проігноровано і перекреслено, у свідомості тверезо мислячої людини ніяк не вкладалося. Маю надію, що сьогодні це вже починають усвідомлювати й у розвинених країнах Заходу. Яскравим свідченням є їхня консолідація у наданні Україні масштабної допомоги не тільки у постачанні сучасної зброї, але й у розгортанні масштабних санкцій проти країни-агресорки».

Скорочену версію інтерв'ю читайте на сайті незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел», повний текст – на

шпальтах журналу «Бінтел» (№ 1–2, 2023 р.) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.07).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Науковці Інституту загальної енергетики НАН України почали співпрацювати з національними виробниками сонячної електроенергії.

Для підвищення ефективності й надійності функціонування енергетичної системи та вирішення багатьох практичних задач співробітники Інституту загальної енергетики НАН України, представники регіонального оператора системи розподілу Приватне акціонерне товариство (ПАТ) «Черкасиобленерго» та фахівці однієї з українських енергетичних компаній за сприяння кластера цифрової енергетики, до якого входять Інститут загальної енергетики НАН України і ПАТ «Черкасиобленерго», провели виїзну зустріч на базі генерувальних потужностей Черкаського регіону. З міркувань безпеки, точного місця і часу зустрічі не розголошуємо.

До складу делегації Інституту загальної енергетики НАН України увійшли заступник директора із науково-організаційної роботи доктор технічних наук А. Запорожець, провідні наукові співробітники відділу прогнозування розвитку електроенергетичного комплексу кандидати технічних наук Т. Нечаєва й О. Згуровець і старший науковий співробітник відділу трансформації структури паливно-енергетичного комплексу кандидат технічних наук Т. Білан. Організував і модерував зустріч директор навчального центру ПАТ «Черкасиобленерго» Д. Галат.

Під час обговорень йшлося про те, що в складний для України час важлива не лише надійна робота енергосистеми, а й енергетична незалежність нашої країни, і саме комплексні та відповідальні рішення усіх учасників процесу зможуть гарантувати реальні результати.

«Тема нашого заходу – це ознайомлення науковців Інституту загальної енергетики Національної академії наук України з обладнанням однієї із сонячних електростанцій Черкащини. Ми певні, що майбутнє – за джерелами відновлюваної енергії, тож співпраця науковців із ПАТ “Черкасиобленерго” і з власниками сонячної електростанції якраз і спрямована на те, щоб як слід розвивати “зелену енергетику” й досягати енергетичної незалежності України, зменшувати використання традиційних джерел енергії», – зазначив директор навчального центру ПАТ «Черкасиобленерго» Д. Галат.

Працівники сонячної електростанції влаштували учасникам зустрічі огляд-екскурсію потужностей об’єкта і поділилися власним баченням співпраці, розв’язання проблем галузі, підвищення ефективності роботи сонячних електростанцій, що так само забезпечить споживачів відновлюваною електроенергією українського виробництва.

«Радий розповісти те, що сам знаю, поділитися досвідом. Ми ознайомилися із трансформаторними підстанціями, модулями, інверторами,

розподільним пристроєм 35кВ. Оглянули також програмний комплекс для обслуговування нашої стації. Задля виконання всіх завдань галузі сподіваємося на подальшу співпрацю із ПАТ «Черкасиобленерго» й Інститутом загальної енергетики НАН України», – підкреслив начальник сонячної електростанції О. Панченко.

Ця зустріч матиме неабияку практичну користь для науковців академії, бо дасть поштовх подальшим їхнім дослідженням і розробкам, які й зможуть стати в нагоді як виробникам електричної енергії, так і операторам системи розподілу. І це – ще один важливий крок на шляху до енергетичної незалежності й екологічної безпеки України.

«Співпраця, яку ми сьогодні започатковуємо з учасниками енергетичної галузі, надзвичайно важлива для української науки. Адже завдяки взаємодії з потужними компаніями, ми, науковці, матимемо доступ до первинних джерел інформації про роботу обладнання у реальних умовах. Це дасть нам змогу отримувати якісно нові наукові результати й розробляти і впроваджувати ефективні технічні рішення. Відновлювані джерела енергії посідають значне місце у структурі енергопостачання і розв'язують проблеми енергетичної безпеки. Тому що це важливі маневрені потужності, які використовуватимуться для збалансування енергетичного споживання», – наголосив заступник директора Інституту загальної енергетики НАН України доктор технічних наук А. Запорожець.

Учасники зустрічі впевнені, що їхня співпраця поглиблюватиметься і дасть змогу досягти якісних результатів, які позитивно вплинуть на розвиток української енергетичної галузі загалом (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 5.07).*

***

Академік Е. Лібанова про демографічні проблеми та демографічне відродження України

Якою була демографічна ситуація в Україні до початку повномасштабного російського вторгнення? Які демографічні тенденції українські науковці вважають найзагрозливішими і чому? Чи можна запобігти депопуляції нашої країни і що для цього потрібно? Про це в інтерв'ю українській редакції французької новинної радіостанції «RFI» розповіла академік-секретар Відділення економіки НАН України, директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова.

«Ми впевнені, що [після російського вторгнення 24 лютого 2022 р.] [в Україні] зросла смертність і, судячи з усього, драматично. І зросла вона за рахунок різних вікових груп, – наголошує вчена. – Ми абсолютно точно отримаємо зростання смертності підлітків до 16 років та молоді до 25. Багато військових загинуло під час бойових дій, гине від обстрілів і цивільне населення.

Знизилась народжуваність. І знизилася дуже суттєво. Перед війною, у 2021 р., у нас коефіцієнт народжуваності дорівнював 1,2. Торік цей показник уже був 0,9. Але в 2022 р. ще народжувались діти, які були заплановані до війни. Катастрофічне зниження народжуваності, я думаю, буде цьогогоріч – коефіцієнт сягне близько 0,7. І якщо війна не закінчиться в 2023 р., то наступного року ситуація також не покращиться.

Зараз дітей з'являється втричі менше, ніж потрібно для простого відтворення поколінь. Це мінус десятки тисяч українців у майбутньому.

Ми абсолютно не очікуємо бебібуму, як у країнах Європи після Другої світової війни. Після війни народжуваність потроху буде зростати. Але такого сплеску вже точно не буде. По-перше, зараз контрацепція поширеніша, а її засоби ефективніші. По-друге, нині підвищилися вимоги людей до якості життя. І сім'я не буде народжувати дитину, якщо батьки не здатні надати їй гідні умови життя.

<...>

Зовнішня міграція – найбільш впливовий складник демографічної динаміки.

Ми поки не зовсім розуміємо, скільки людей виїхало. <...> ...тільки у ЄС зареєстровано зі статусом тимчасового захисту майже чотири мільйони українців. Але навіть якщо там не чотири, а 3,5 мільйона, якщо додати їх до 2,5–3 мільйонів трудових мігрантів, які були перед війною, то виходить дуже серйозна цифра. І це тільки у Європейському Союзі. <...>

Досвід Балканських країн показує, що повертається додому після війни приблизно третина біженців. Я сподіваюсь, що ми повернемо більше. <...> ...саме... відчуття «українськості» і дає надію на те, що повернеться не третина, а 50 % чи навіть 60 % тих, хто виїхав.

<...>

Зараз владою ухвалене рішення про розроблення стратегії демографічного відродження. Я сподіваюся, що стратегія не зведеться суто до демографічної політики, тому що це трішки різні речі. Стратегія демографічного відродження – це і житлова політика, і політика ринку праці, і політика розселення, і політика компенсації втраченого майна. Це і система підтримки людей старшого віку, і створення дружньої інфраструктури для сімей із дітьми. Це величезний шар роботи. <...>

Я б хотіла, щоб ми розробляли не тільки стратегію, а конкретизували напрями дій по періодах. Наприклад, на перші 5 років – нагальні кроки, на 10 – середньострокові плани, а далі – на 30–50 років уже більш амбітні стратегічні речі.

Ця стратегія передбачатиме комплексні дії: наприклад, для підвищення тривалості життя потрібна не лише роз'яснювальна робота та пропаганда здорового способу життя. Мають бути також передбачені економічні заходи, як, наприклад, стимулювання того, щоб людина не хворіла. Щоб їй було вигідніше взяти 3–5 додаткових днів до відпустки та відновитися, ніж брати лікарняний. Також, зокрема, потрібно таким чином стимулювати

роботодавців, щоб їм вигідніше було б покращити умови праці, ніж сплачувати внески до фонду страхування від нещасних випадків» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 7.07*).

***

Науковці академії здійснили соціологічний моніторинг «Українське суспільство» після 16-ти місяців широкомасштабної війни.

Оприлюднюємо ключові результати цього дослідження.

Київський міжнародний інститут соціології на замовлення й на основі наукового інструментарію Інституту соціології НАН України з 17 до 27 червня зібрав дані для чергового соціологічного моніторингу «Українське суспільство», що здійснюється з 1992 р. Науковців цікавили громадська думка з економічних і політичних питань, щодо справедливості й війни, а також динаміка громадянської ідентичності, морально-психологічний стан суспільства та його ставлення до держави. Респондентів опитували методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера. Статистична похибка вибірки – 2,2 %.

Повідомляємо про найцікавіші й найважливіші результати цього дослідження:

– 47,2 % українців підтримують значну чи цілковиту приватизацію, але прибічників націоналізації в тому чи тому вигляді теж чимало – 41,8 %.

– 70,7 % опитаних оцінюють нинішню економічну ситуацію в Україні нейтрально або добре. Тобто, поліпшені ще торік оцінки залишаються майже незмінними. Водночас фінансові потреби українців дещо зросли порівняно з груднем 2022 р. Утім, задоволеність реальними доходами майже не змінилися.

– В ідеологічному плані фіксується суттєвий «зсув у право» – націоналістами називають себе майже 19 % респондентів (для порівняння: до широкомасштабного російського вторгнення їх кількість не перевищувала 3–4 %), причому «правих» в українському суспільстві майже втричі більше, ніж «лівих» (32,5 проти 12,2 %). Водночас до жодної ідеології не належать 43 % опитаних.

– Зафіксований торік ефект національної солідаризації хоч загалом і послабився, проте залишається стабільним в оцінюванні свободи політичного самовираження (63,8 % стверджують, що сьогодні в Україні люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди) й наявності гідних політичних лідерів (на думку 43,6 % респондентів в Україні є політичні лідери, здатні ефективно нею керувати).

– 63,6 % українців підтримують меритократію – створення умов, за яких позиції громадян залежать виключно від їхніх здібностей і досягнень.

– Істотно (з 16,5 % до 38,5 %) – порівняно з даними опитування 2019 р. – побільшало українців, які вважають, що наша країна стала

справедливішою, проте, на думку понад половини (56,3 %) опитаних, бажана для них модель справедливості все ж не забезпечується.

– Громадянська ідентичність нині домінантна (з великою перевагою) для українців з усіх соціально-демографічних, політичних і релігійних груп: 79,5 % ідентифікують себе передусім як громадян України.

– На жаль, знову почали зростати установки щодо цинізму в суспільстві (нині його бачать 59,7 % українців, а торік таких було 51,6 %) – науковці фіксують проблеми в порозумінні між людьми з різними поглядами, а також готовність брехати задля кар’єрного зростання. Наприклад, близько половини (49,7 %) респондентів погоджуються з тим, що більшість людей чесні, бо бояться викриття їхньої брехні, 81,6 % – що більшість людей здатні брехати для просування по службі, 64,1 % – що більшість здатні на нечесний вчинок заради вигоди, 50,9 % – що безпечніше нікому не довіряти.

– Позитивні установки в баченні майбутнього України залишаються стабільними – 66,1 % певні, що ситуація, найімовірніше, поліпшуватиметься. Крім того, понад половину респондентів дотримуються проміжних оцінок історичного шляху української держави, і цей показник доволі стійкий. Переважна більшість респондентів – 65,8 % – загалом позитивно (як загалом задовільні або загалом гарні) оцінюють умови життя більшості населення України.

– Соціологи занепокоєні різким – з 54 % (у травні 2022 р.) до 20 % (у червні 2023 р.) – падінням позитивних оцінок ефективності центральних органів влади.

– Зростає кількість респондентів, які орієнтуються на тривалу війну з агресором: нині 42 % припускають, що вона триватиме ще довше року.

– 83,5 % українців вважають перемогою повернення всіх територій України в її міжнародно визнаних кордонах.

Докладніші дані й опис – у презентації доповіді заступника директора з наукових питань Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук С. Дембіцького (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 11.07).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

Науковці академії долучилися до 3-ї Генеральної асамблеї міжнародного дослідницького проєкту DOORS.

У Трабзоні (Туреччина) 13–15 червня тривала 3-я Генеральна асамблея міжнародного дослідницького проєкту DOORS («Developing Optimal and Open Research Support for the Black Sea» – «Розроблення оптимальної та відкритої підтримки досліджень Чорного моря»). Завдяки фінансуванню Європейської Комісії свій досвід, технології та інші можливості об’єднали у проєкті 35 наукових установ із 15-ти європейських країн, включно з усіма країнами Чорноморського регіону, крім РФ. Захід відбувся на базі

Караденізького технічного університету (КТУ) – турецького партнера проєкту DOORS.

Національну академію наук України у проєкті DOORS представляє Центр проблем морської геології, геоєкології та осадового рудоутворення НАН України (МорГеоЕкоЦентр НАН України). Попри всі складнощі через російську військову агресію науковці академії намагаються відігравати активну роль у виконанні цього міжнародного проєкту. Від МорГеоЕкоЦентру НАН України до Генеральної асамблеї долучилися директор Центру член-кореспондент НАН України В. Ємельянов, заступниця директора з наукової роботи Центру кандидат геолого-мінералогічних наук Т. Куковська, старші наукові співробітники відділу проблем морської геології та осадового рудоутворення Центру доктор геологічних наук, професор О. Іванік (онлайн) і кандидат геологічних наук Н. Федорончук.

Під час офіційного відкриття цього зібрання учасників проєкту привітали представниця Генерального директорату з досліджень та інновацій Європейської Комісії (RTD) докторка В. Бонн (Wendy Bonne), ректор КТУ професор Х. Чувалджи (Hamdullah Çuvalcı) та професор факультету морських наук КТУ К. Сейхан (Kadir Seyhan). Відкрив 3-ю Генеральну асамблею DOORS керівник і координатор проєкту, генеральний директор Румунського національного інституту морської геології та геоєкології (GeoEcoMar), почесний професор Стірлінгського університету (Велика Британія) А. Станіца (Adrian Stanica). У своїй вступній промові він нагадав, що основна мета DOORS – створити наукову основу і забезпечити стале функціонування Програми стратегічних досліджень та інновацій (The Strategic Research and Innovation Agenda – SRIA) для Чорного моря, підтримати успішне впровадження ініціативи ЄС «Блакитне зростання» як поштовх до регіонального розвитку і регіональної співпраці та стимулювання економіки в Чорноморському басейні, сприяючи в такий спосіб здоровому, продуктивному та стійкому розвитку екосистеми Чорного моря. Професор А. Станіца окремо підкреслив основні зміни й виклики, що стоять перед проєктом на нинішньому етапі, зокрема з огляду на агресивні дії РФ у Чорноморському регіоні, та позначив у яких точках виконання проєкту команда DOORS перебуває тепер.

Актуальну інформацію про конкретні результати і досягнення другого року реалізації проєкту учасники Асамблеї представили у доповідях на пленарному засіданні й під час тематичних семінарів. Дослідження за проєктом DOORS тривають у межах трьох інтегрованих до проєкту робочих платформ – Системи систем (System of Systems – SoS), Акселератора блакитного зростання (Blue Growth Accelerator – BGA) і Трансферу знань та навчання (Knowledge Transfer and Training – KTT) – задля досягнення чотирьох ключових цілей проєкту:

- гармонізації наукових методів;
- інтеграції міждисциплінарних наукових знань;
- реалізації потенціалу блакитного зростання;

– усвідомлення суспільством важливості підтримання довкілля Чорного моря в доброму стані, а також залежності власного й суспільного добробуту від стану екосистеми Чорного моря.

Асамблея виокремила досягнення DOORS на цей час. Серед них:

– представлення бета-версії сучасної SoS – платформи, за допомогою якої вдосконалюватимуть дослідницьку інфраструктуру Чорноморського регіону, що вперше дасть змогу отримувати дані для моделювання з високим рівнем деталізації в реальному часі;

– успішне відновлення й розгортання у Чорному морі першого в історії його вивчення особливого типу підводного безпілотного апарата – глайдера, призначеного для моніторингових досліджень морського середовища, гідробіонтів, вимірювання різноманітних океанографічних параметрів тощо (слід зазначити, що реальні дані глайдера, отримані на шельфі Румунії та прилеглому континентальному схилі, незабаром будуть доступні в системі DOORS SoS для Чорного моря);

– здійснення дослідницького експедиційного рейсу DOORS, який, попри пов'язані з війною РФ проти України перешкоди й небезпеки, відбувся у виключній морській економічній зоні Румунії в Чорному морі у травні 2023 р. на румунському науково-дослідному судні «Marea Neagră» (під час експедиційних робіт, до яких долучилась і співробітниця МорГеоЕкоЦентру НАН України кандидат геологічних наук Н. Федорончук, було задіяно технології океанографічного моніторингу, зокрема два спеціальні дрейфувальні буї-вимірники «АРГО», для отримання в реальному часі необхідної океанологічної інформації про фізичні й хімічні характеристики водного середовища акваторії досліджень);

– старт нового чорноморського «акселератора» DOORS, тобто серії заходів і послуг, спрямованих на пошук партнерів, які поєднуюватимуть науку з можливостями бізнесу, що працюватиме у чорноморській Блакитній економіці та сприятиме її розширенню і сталості.

Якщо наукова робота проєкту забезпечує надійну базу даних для підтримки ухвалення рішень, то семінари DOORS – Multi-Actor Forum (MAF), які відбулися в 2022–2023 рр. у Болгарії, Грузії, Румунії та Туреччині, сприяли активному обміну думками й досвідом між зацікавленими сторонами щодо розв'язання конкретних суспільних проблем Чорного моря та визначення пріоритетів для секторів Блакитної економіки. «Коли ми говоримо про “блакитне зростання” або “блакитну економіку”, ми маємо на увазі економічну діяльність, пов'язану з морем. Вона може містити традиційні, нові сектори й сектори, що зароджуються, такі як рибальство, відновлювана енергетика, морський транспорт, управління відходами, блакитні технології та туризм. Однак головне – пам'ятати про стійкий захист морського середовища і баланс! Економічна діяльність має зважити вплив на екосистему і користь людині та суспільству», – наголосив професор А. Станіца, ідейний натхненник і координатор проєкту DOORS.

На жаль, через війну в Україні та передбачувані довготривалі наслідки бойових дій дуже важко сьогодні говорити про застосування сценаріїв використання DOORS для України. Тож після тривалої дискусії учасники семінару дійшли висновку, що, визначаючи пріоритети, до України нині необхідно застосовувати особливі підходи. Експерти можуть висловити свої думки з цієї проблеми в Опитуванні щодо виявлення прогалин і потреб оцінювання в країнах DOORS.

Як наголошувалося на Асамблеї, наочним підтвердженням серйозної проблеми щодо пріоритетів і створення сценаріїв використання результатів DOORS став підлив дамби Каховського водосховища на Півдні України, що призвело до потужної повені, яка вразила безліч громад, супроводжувалася значними людськими, матеріальними й екологічними втратами. Використовуючи наявні інструменти моніторингу, науковці – члени команди DOORS уже почали аналізувати екологічні наслідки цього жорстокого та безглузлого акту не лише для Чорного моря, а й для пов'язаних із ним водних басейнів.

Для учасників Генеральної асамблеї DOORS організували екскурсію на турецьке дослідницьке судно «BILIM-2», яке спеціально перервало свій плановий експедиційний круїз Чорним морем, щоб учасники «сестринського» із DOORS проєкту BRIDGE-BS могли зустрітися з учасниками DOORS у порту Трабзона.

Асамблея підтвердила актуальність гармонізації національного законодавства з європейською моделлю, аби різні сектори й регіони могли ефективно співпрацювати, зокрема використовуючи прибережні ресурси. Наголошувалося, що гармонізація є одним із головних завдань проєкту, включно з гармонізацією методів відбору зразків, вимірювань, аналізу та моделювання, що забезпечується в межах 2-ї робочої групи (WP2) «Гармонізація», в якій МорГеоЕкоЦентр НАН України бере участь як співлідер – разом із Грецьким центром морських досліджень (The Hellenic Centre for Marine Research). І саме створенню гармонізованого набору методологій для збирання даних із координованим регіональним підходом і врахуванням найкращих практик, а також підготовці семінару для зацікавлених сторін присвячувався спеціальний семінар WP2. Очікується, що гармонізація дасть змогу всім прибережним країнам Чорного моря використовувати наявні та нові дані, що відповідають принципам FAIR (Findable, Accessible, Interoperable and Reusable) для виявлення та розв'язання проблем, пов'язаних з антропогенними впливами і змінами клімату, а також колективно розробляти міждисциплінарний підхід, надаючи обґрунтовані знання й інноваційні рішення. Цей гармонізований набір методологій та даних використовуватиметься через SoS для визначення відповідних політичних втручань, підтримки реалізації політичного каркасу ЄС і сприяння розвитку та впровадженню концепції Блакитного зростання на басейновому рівні.

Асамблея також приділила увагу побудові концептуального моделювання для оцінювання родовищ газогідратів у Чорному морі та підготовці наступної морської експедиції DOORS-2 у вересні 2023 р. Цим питанням присвячувались організовані в межах Асамблеї семінари, на яких, зокрема, було вирішено, що серед завдань зазначеної експедиції проблема газогідратів, у дослідженнях якої задіяні лідери відповідного робочого пакету – Ifremer (Франція), GeoEcoMar (Румунія) та МорГеоЕкоЦентр НАН України, – стане однією з провідних. МорГеоЕкоЦентр НАН України запропонував власне бачення розв'язання проблеми генези, розподілу та впливу газогідратів на стійкість морського дна, представивши підходи й методикку для прогнозування зон розподілення газогідратів, а також оцінювання потенційних геонебезпек і ризиків, пов'язаних із цими природними утвореннями.

Результати, отримані завдяки реалізації проєкту DOORS, будуть корисними для академічних кіл, фінансових установ, промисловості, політики й суспільства, спільного розв'язання фундаментальних проблем Чорного моря, а також сприятимуть утворенню інноваційних дослідницьких критичних систем і підсистем, блакитному зростанню й економічному процвітання Чорноморського регіону.

Можна констатувати, що участь МорГеоЕкоЦентру НАН України у 3-й Генеральній асамблеї проєкту DOORS вкотре не лише довела спроможність учених академії гідно представляти українську морську науку на міжнародному рівні, а й підтвердила можливість розглядати цей проєкт як платформу для налагодження й розвитку співпраці з європейськими партнерами у сфері морських досліджень і технологій, а в перспективі – повноцінної інтеграції українських океанологів до європейських морських дослідницьких систем та інфраструктур (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 4.07*).

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Як війна впливає на родючість ґрунтів та якість їжі?

Як бойові дії шкодять ґрунтам і як це згодом позначиться на якості харчових продуктів, чи можна відновити постраждалі від війни землі та чому самого лиш розмінування і засипання вирв недостатньо пояснила незалежному всеукраїнському молодіжному онлайн-медіа «Свідомі» завідувачка відділу загальної і ґрунтової мікробіології Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України доктор біологічних наук Л. Білявська.

«100% хімічної частини снаряда потрапляє у докiлля. Щось у повітря, щось – одразу до ґрунту, а щось вимивається водою і йде до наземних та підземних вод. Так у землі з'являються алюміній, мідь, кобальт та інші важкі метали. Внаслідок окиснення вибухівки у повітря, ґрунт та воду потрапляють

сполуки сірки й азоту», – зауважила Л. Білявська і повідомила, що вчені інституту відібрали зразки ґрунту з місць ведення бойових дій у Київській, Чернігівській, Харківській, Донецькій та Сумській областях і перевірили цю землю на біологічну активність, визначивши, що змінюється в її структурі. «За нашими результатами, найчутливішими до токсичних речовин є агрономічно корисні мікроорганізми, від яких залежить утворення родючого шару ґрунту та його здоров'я. У здоровому ґрунті мають бути мільярди мікроорганізмів, через інтенсивне застосування хімічних пестицидів їхня чисельність і так зменшилась на три порядки, а через теперішні військові руйнування у зразках лишилися лише десятки тисяч мікроорганізмів», – зауважила вчена.

«Просто загорнути вирву і вирощувати на ній сільськогосподарську продукцію не можна, бо, в кращому випадку, якщо рослина навіть і виросте, то всі ті токсичні речовини, що лишилися в ґрунті, перейдуть у неї через вбирну здатність її коріння, а потім будуть накопичуватись і у самій продукції, – наголошує науковиця. – Правильне використання мікробних біотехнологій, розроблених в Інституті мікробіології і вірусології, не лише дасть змогу прискорити відновлення ґрунтів, а й сприятиме їхньому швидкому поверненню до землекористування як ресурсу для отримання екологічної продукції – якісніших врожаїв. <...> Рекультиваційні заходи важливі для відновлення стану і родючості земель. Проте в кожному випадку потрібно оцінювати, чи вони будуть економічно й екологічно вигідними, чи доцільніше вивести ці землі із сільськогосподарського призначення і дати їм можливість відновитися природним шляхом» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 4.07).

***

Радіаційні ризики і захист від них

Які наслідки може мати ядерний інцидент на Запорізькій атомній електростанції за різних сценаріїв розвитку подій? Чи загрожує Україні техногенна катастрофа, подібна до Чорнобильської? Що робити, якщо радіаційна аварія чи ядерний інцидент застали вас удома чи на роботі? Про це старший науковий співробітник Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України кандидат біологічних наук О. Паренюк розповіла українському діловому інтернет-виданню «The Page».

«...дещо заспокоює те, що зараз всі блоки ЗАЕС не генерують електроенергію, – пояснює науковиця-радіобіологиня. – Це означає, що там не відбувається ядерна реакція й відповідно не може бути ядерного вибуху. Більш того, ЗАЕС сконструйована так, що за будь-яких обставин самовільно ядерна реакція розвиватися не може й реактор затухає навіть за відсутності будь-якої уваги до нього з боку людей. Але все одно він потребує охолодження.

Проте якщо п'ять з шести енергоблоків ЗАЕС знаходяться у стані холодного або ремонтного зупину й температура палива в них не перевищує

70 градусів, то п'ятий енергоблок залишається у стані гарячого зупину, температура палива там висока, а тиск великий. Спеціалісти пояснюють, що не переводячи п'ятий блок ЗАЕС у стан холодного зупину росіяни тримають Європу в заручниках. Бо реактор у такому стані може дуже швидко відновити генерацію електроенергії, а це створюватиме більшу небезпеку.

У будь-якому разі, якщо реактори лишатимуться заглушеними, другого Чорнобиля чи Фукусіми на ЗАЕС не має бути. Але ядерний інцидент – це не тільки потужний вибух і забруднення половини Тихого океану, а, й наприклад, руйнування самого реактора, коли паливо розплавилось і енергоблок більше неможливо використовувати й дуже складно розібрати. У разі, якщо таке станеться, реактор фактично перетворюється на радіоактивне сміття, яке залишатиметься з нами дуже довго. Це вкрай небажаний сценарій для України, реалізація якого призводить до величезних економічних збитків.

<...>

Радіаційна аварія або інцидент може статися коли ми перебуваємо або дома, або на роботі. Але алгоритм дій в обох ситуаціях аналогічний. По-перше, буде необхідно закрити й загерметизувати вікна й двері, за допомогою харчової плівки і скотчу заклеїти всі щілини. Треба створити запас технічної і питної води із розрахунку по 2 літри на людину на добу.

Якщо відбудеться вибух з викидом в атмосферу радіонукліди будуть розповсюджуватися разом з частинками пилу. Й тому варто намагатися не вдихнути, не з'їсти й не випити пил. Для цього варто підготувати запас їжі у закритих контейнерах. Варто використовувати рідке мило, оскільки на твердому милі можуть залишатися радіонукліди. При необхідності вийти назовні на руки краще одягати латексні рукавички. Одяг, у якому виходили на вулицю, доцільно помістити в сміттєвий пакет, щоб потім за можливості перевірити на радіонуклідне забруднення.

Важливо попіклуватися про безперебійний зв'язок – купити радіо на батарейках й заздалегідь знайти певну хвилю для отримання інформації, тримати зарядженими повербанки та ін. Заспокою, що через сам по собі радіаційний інцидент і радіонуклідне забруднення перебоїв зі зв'язком не має бути. Але може додатися людський фактор й інші наслідки аварії. Наприклад, в небезпечній зоні ремонтні бригади попросту не зможуть відновити пошкоджені лінії електропередач або вежі мобільного зв'язку.

<...>

Думаю, в Ужгороді точно можна не хвилюватися. Скоріш за все, киянам також не доведеться скористатися цими рекомендаціями, адже ЗАЕС розташована досить далеко від столиці. Але я би не стала це гарантувати, бо точно спрогнозувати розвиток подій можна лише тоді, коли є розуміння, що відбулося. Тому мешканцям столиці також варто бути готовими до можливої ізоляції на 1–3 дні. Принаймні, цього часу буде достатньо, щоб влада оцінила ситуацію й надала рекомендації для громадян. А офіційній інформації варто довіряти.

Не виключено, що забруднення залишиться тільки на території промайданчику ЗАЕС. Але є вірогідність, що його рознесе майже по всій території України. Тому, я повторюю, що для розуміння ситуації треба слухати офіційні повідомлення від органів влади» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 7.07).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Желай, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Специфіка організації бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності в особливих умовах

У статті проаналізовано специфіку організації бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності в особливих умовах карантинних обмежень та воєнних дій. Закцентовано увагу на засадах із переформатування та методичного забезпечення безперервної роботи аналітичних структур національних та парламентських бібліотек в обслуговуванні владних інституцій, розглянуто методологію забезпечення користувачів інформаційно-аналітичними продуктами і послугами. Висвітлено напрацювання співробітників СІАЗ НБУВ і зарубіжних колег з CPR, RLRB та інших структур у науково-дослідній та інформаційно-аналітичній роботі, застосуванні технологій професійної аналітики та механізмів вебінструментарію. Визначено основні критерії адаптивних механізмів реалізації інформаційно-аналітичної роботи бібліотек в особливі періоди, як-от пандемія і війна.

Ключові слова: аналітичні структури парламентських і національних бібліотек, інформаційно-аналітичне забезпечення владних інституцій, робота бібліотек у кризові періоди.

Інформаційний супровід органів державної влади є важливою складовою забезпечення державного управління. У часи складних випробувань для країни аналітичне забезпечення владної вертикалі набуває ще більшого значення. Національні та парламентські бібліотеки мають багаторічний досвід інформаційного супроводу владних інституцій. Тому важливим завданням є теоретичне осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду для вироблення науково-практичних рекомендацій та дієвих адаптивних механізмів бібліотечної інформаційно-аналітичної роботи в особливих умовах.

Метою статті є проаналізувати діяльність аналітичних та дослідницьких підрозділів великих бібліотек у складних умовах, зумовлених інформаційною агресією, пандемією COVID-19, війною тощо; визначити методологію та оптимальний механізм реалізації бібліотечного сервісу в цей період для цільової категорії інформаційних споживачів – представників управлінських владних структур, закцентувати увагу на особливостях виробництва інформаційно-аналітичних продуктів із застосуванням новітніх

електронних технологій і з урахуванням наукових, інформаційно-аналітичних, соціокультурних та інших суспільних запитів.

Широкий спектр питань розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек розглядали у своїх працях науковці О. Онищенко, В. Горовий, Н. Сляднева, Т. Гранчак, Л. Чуприна, В. Пальчук, Н. Вітушко, М. Мезенек (Mary Mazanec), Ч. Хіяма (Chifuyu Hiayama) та ін. Серед іншого дослідниками аналізувалися напрацювання аналітичних підрозділів провідних бібліотек у процесі інформаційного забезпечення владних інституцій, досліджувалися шляхи вдосконалення електронних комунікаційних каналів зв'язку з бібліотечними користувачами, зокрема з огляду на підвищення значущості електронного сервісу бібліотеки в кризові для країн періоди пандемії.

Професором В. Горовим було визначено та впроваджено основні засади бібліотечного інформаційно-аналітичного обслуговування органів державної влади. Під його керівництвом підрозділи НБУВ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ) та Фонд Президентів України (ФПУ) вже багато років застосовують та вдосконалюють механізми дистанційного обслуговування бібліотечних користувачів, чільне місце серед яких займають управлінські структури владної вертикалі. Фахівцями аналітичних структур НБУВ налагоджено виробництво різножанрових наукових продуктів й оперативне забезпечення ними користувачів.

У сучасних реаліях державні інституції для вироблення та впровадження важливих рішень потребують якісного та професійного інформаційного супроводу, адже прийняття управлінських рішень має ґрунтуватися на розумінні органами державної влади поточної ситуації, запитів та очікувань громадян. Тому особливого значення набувають вдосконалення та підвищення ефективності інформаційного взаємозв'язку й діалогу між владою та громадянським суспільством, наповнення системи стратегічних комунікацій оперативною та суспільно важливою інформацією. Національні та парламентські бібліотеки – провідні суб'єкти інформаційного ринку – займають вагомe місце в системі стратегічних комунікацій суспільства, активно працюють над підвищенням якості забезпечення всезростаючих інформаційних запитів, особливо у сфері державного управління. Так, аналітичні структури НБУВ в умовах пандемії та карантинних заходів змогли продовжити всі напрями своєї діяльності завдяки досвіду практичного застосування механізмів електронного сервісу та активному впровадженню новітніх технологій у бібліотечну роботу.

Протягом 2020–2021 рр. співробітники СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ працювали в межах планових науково-дослідних тем: «Страткоми як каркас національного інформаційного простору. Адаптація технологій стратегічних комунікацій відповідно до соціокомунікативних структур суспільства й держави», «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства», «Страткоми і

глобальний інформаційний простір»; зосереджували свої наукові розвідки на широкому спектрі бібліотекознавчої проблематики за такими напрямками: особливості інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій; державна інформаційна політика в міжнародних інформаційних обмінах; національні особливості розвитку інформатизації в Україні та їх значення для міжнародного досвіду; бібліотеки як обцинний фактор використання інформаційних ресурсів: глобальних, вітчизняних (наукових та ін.); розкриття фондів і використання національних традицій в орієнтирах інфотворення.

У звіті [9] про наукову діяльність НБУВ у 2020 р. зазначається, що співробітниками СІАЗ, НЮБ і ФПУ у напрямі дослідження бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства здійснювалося теоретичне осмислення феномена стратегічних комунікацій як чинника сучасного історичного процесу. За підсумками цієї роботи видано монографію «Бібліотека в інтерактивному медіасередовищі: стан та перспективи» (В. Струнгар), монографію «Електронний сервіс сучасної бібліотеки» (О. Желай), короткий курс лекцій «Соціальна інформатизація і розвиток національного інформаційного комплексу» (В. Горовий). Протягом року було опубліковано три випуски збірника «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (№ 57, 58, 60). Також здійснювалося видання 14 найменувань інформаційно-аналітичних журналів та бюлетенів. Загалом протягом звітного року видано 320 випусків.

У звіті [10] про наукову діяльність НБУВ у 2021 р. йдеться про те, що співробітниками СІАЗ, НЮБ і ФПУ при дослідженні ролі бібліотек у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій здійснювалося вивчення трансформації бібліотечних установ в умовах впровадження в інформаційну сферу електронних інформаційних технологій. За підсумками проведеної НДР було видано колективну монографію «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства» (наук. ред. В. Горовий), енциклопедичний довідник «Місця пам'яті української дипломатії» (І. Матяш), збірник наукових статей «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (№ 61).

Протягом 2021 р. аналітичні підрозділи продовжували бібліотечне виробництво: опубліковано 12 найменувань інформаційно-аналітичних журналів та два онлайн-видання; загалом протягом року було підготовлено 320 випусків.

Співробітниками СІАЗ у рамках ВРІ і ДОК (вибіркове розповсюдження інформації і диференційоване обслуговування користувачів) забезпечувалася розсилка інформаційно-аналітичних продуктів, виготовлених СІАЗ, НЮБ і ФПУ, на e-mail центральних органів державної влади, відомств, громадських організацій, серед яких: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національна академія Служби безпеки України, Рада національної безпеки і

оборони України, Президія Національної академії наук України, Український союз підприємців і промисловців, Донецький інститут інформації, Українська бібліотечна асоціація, посольства України у Польщі, Грузії та ін.

Також відбувалася розсилка в регіони на e-mail вебпредставництв органів місцевої державної влади та місцевого самоврядування (ОМС).

Загалом протягом 2021 р. відправка інформаційно-аналітичних продуктів, вироблених СІАЗ, НЮБ і ФПУ, здійснювалася на 3216 електронних адрес абонентів.

Для поліпшення системи ДОК, зокрема оперативного забезпечення в регіонах органів державної влади та місцевого самоврядування електронними каналами зв'язку, співробітники СІАЗ проводили систематичну роботу з оновлення бази електронних адрес цієї категорії користувачів шляхом:

- уточнення електронних адрес у процесі перегляду отримуваної від них електронної кореспонденції з повідомленнями про зміни e-mail;

- регулярного моніторингу e-mail офіційних вебсайтів державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування;

- з урахуванням реформ децентралізації влади періодичного моніторингу офіційного вебпорталу Верховної Ради України (<https://www.rada.gov.ua>), сайту Децентралізація (<https://decentralization.gov.ua>) для аналізу реалізації законодавчих рішень щодо реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади та відслідковування змін у списках e-mail владних інституцій та ОМС.

Протягом 2021 р. у межах реалізації завдань диференційованого обслуговування користувачів у всі області України відправлялися такі інформаційно-аналітичні бюлетені, як: «Україна: події, факти, коментарі», «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес», «Стратегія сталого розвитку України-2030» на 1976 електронних адрес регіональних органів влади та самоврядування. Серед них:

- обласні державні адміністрації (ОДА), районні державні адміністрації (РДА) – 388 e-mail;

- обласні ради, районні ради, міські ради – 500 e-mail;

- об'єднані територіальні громади (ОТГ) – 1088 e-mail.

Представники регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування вже багато років поспіль регулярно отримують аналітичні матеріали СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ для використання у своїй роботі, а також оприлюднення випусків бюлетенів на своїх сайтах для забезпечення місцевої громади суспільно-важливою оперативною інформацією. У випусках, що розсилалися в усі регіональні представництва місцевої владної гілки та органів самоврядування, регулярно та оперативно висвітлювалися урядові рішення та дії, суспільно значущі події в країні та за кордоном. Аналітичні статті провідних наукових співробітників підрозділів завжди віддзеркалювали широкий спектр оцінок фахівців, експертні висновки щодо значимих подій в житті країни та світу.

Варто виокремити багаторічний напрям роботи СІАЗ із виготовлення спеціальних інформаційних реферативних та аналітичних матеріалів на замовлення центральних органів влади. Серед них щотижневий інформаційно-аналітичний бюлетень «Аналіз чинників суспільного збурення у відображенні електронних ЗМІ». Робота над ним складалася з таких етапів: моніторинг відображення регіональних особливостей в інформаційному полі України; виявлення та аналіз повідомлень, що висвітлюють у регіонах України гострі проблеми та конфлікти, що спричиняють реальну громадську дію, а також події та проблеми безпекового характеру; систематизація відібраного матеріалу; порівняння щотижневих результатів із попереднім періодом (тижнем) по суті та у цифровому вимірі (%); написання висновків щодо інформаційної картини по регіонах України та загалом; виявлення чинників впливу на певні процеси в областях; складення низки діаграм на основі отриманих результатів за такими тематичними показниками: тематичний розподіл основних проблем (динаміка за два тижні); динаміка акцій протесту (динаміка за два тижні); тематичне співвідношення загальної кількості повідомлень по регіонах; найбільш топові теми за підсумками тижня; найбільш згадувані тематичні теги; масштабні показники тегів, що не мають високих значень; загальна динаміка всіх повідомлень у регіональному зрізі. Приклади діаграм (рис. 1, 2).

Тематичний розподіл основних проблем (динаміка за два тижні)

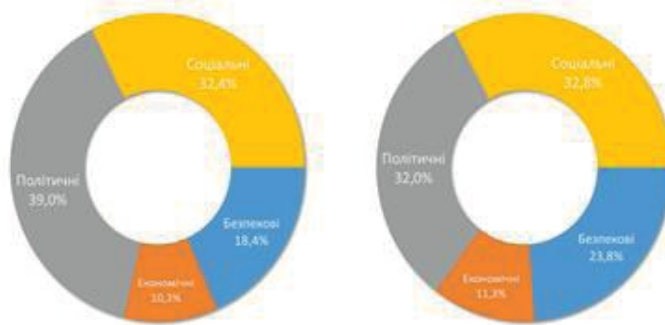

Рис. 1. Діаграма до бюлетеня «Аналіз чинників суспільного збурення у відображенні електронних ЗМІ»

Рис. 2. Діаграма до бюлетеня «Аналіз чинників суспільного збурення у відображенні електронних ЗМІ»

Таким чином, замовник систематично отримував аналітичний бюлетень із інформаційною картиною регіонів України. Різносторонні показники показували до яких проблем найбільше прикута увага масмедіа, географічні межі виникнення та динаміку поширення інформаційних сплесків, ймовірні чинники впливу тощо. Випуски бюлетеня на основі електронних ЗМІ складають інформаційну базу для аналізу ефективності державного управління щодо проблем безпеки, вдосконалення державної політики у відповідних напрямках.

На початку 2021 р. співробітниками СІАЗ було розпочато масштабний проєкт «Події. Персони: регіональний зріз», у випусках якого – результати щотижневих досліджень регіональних подій за рейтингом ТЕМ, ПЕРСОН та ПАРТІЙ. Робота складалася з таких етапів: моніторинг, відбір, систематизація, аналіз, оцінка тональності повідомлень, підрахунки, узагальнення.

Процес моніторингу здійснювався переважно за допомогою агрегатора регіональних новин сайту Ukr.net. Його новинна стрічка є підбіркою гіпертекстових посилань на інтернет-сторінки статей, опублікованих на вітчизняних інтернет-сайтах.

У рамках реалізації проєкту здійснювався моніторинг електронних ресурсів щодо ситуації в областях України: вивчалися безпекові питання життєдіяльності територіальних громад, ситуація в областях із захворюваністю на COVID-19 та протиепідемічні заходи, діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розвиток регіональної економіки (місцеві бюджети, функціонування виробництв, малий та середній бізнес, цінова політика та ін.), стан соціальної сфери тощо.

Відібраний та тематично згрупований інформаційний ресурс розподілявся за такими рубриками: місцева влада, політика (робота місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування щодо забезпечення життєдіяльності регіону, функціонування об'єктів важливої інфраструктури тощо); центральні органи влади (відгуки на законодавчу діяльність, реалізацію завдань суспільного розвитку, ефективність управлінських рішень...); соціальна сфера (соцзахист, охорона здоров'я, ЖКГ, освіта, наука,

зв'язок, торгівля.); коронавірус (епідситуація, стан лікарень та їх забезпечення, дотримання карантину тощо); дороги, транспортне сполучення (пасажирські перевезення, ремонт доріг, блокпости...); забудова та благоустрій (незаконне будівництво, ремонт і утримання будинків, стан інфраструктури: освітлення, водопостачання, каналізація, упорядкування територій...); економіка (фінанси, малий та середній бізнес, АПК, зростання цін, стартапи); екологія (вирубка лісу, пожежі); надзвичайні, резонансні події; протестні акції; візит в область президента України; новини щодо окупованих територій розподілялися по рубриках: воєнний конфлікт; окупаційна влада, політика; відгуки щодо центральних органів влади України, ЗСУ, СБУ. У результаті щоденного інформаційного моніторингу відбувалися аналіз, систематизація, ідентифікація за тональністю регіональних повідомлень, здійснювався підрахунок цих повідомлень відповідно до їхньої тональності (негативні, нейтральні, позитивні); визначалися найбільш згадувані в масмедіа особи та політичні партії, ідентифікувалася тональність публікацій, показники підраховувалися. На основі цифрових показників формувалася рейтинг тематичних рубрик, персон та партій, узагальнені результати візуалізувалися в таблицях та діаграмах (рис. 3–6).

М. Київ і Київська область					
Топ Новини області	Негативні	Нейтральні	Позитивні	Усього	Топ Персони області
1 Міська влада. Політика (наслідковий стан у Києві: В. Кличко провів учасників брифінг; Росія випала на Україну: В. Кличко звернувся до мешканців столиці; у Києві вшанували пам'ять Героїв Небесної Сотні; влада Києва запровадила 24 особи за провальною "оперією"; у Києві біля посольства РФ відбувся акція протесту; в'їзд та виїзд з Києва не заборонили; Київ запроваджує комплексну годину)	58	386	394	838	1 В. Кличко
2 Надзвичайні, резонансні події (у Броварах в результаті обстрілу шістьох загиблих, 12 поранених; російські окупанти закрили аеропорт у Гостомелі та Червонобальську станцію; у Києві внаслідок настрілю з гранатомета по будівлі; у Києві відійшло повідомлення про змову вбивати ВР; повідомлення не підтвердилося; у Києві оголошена повітряна загроза)	320	163	40	523	2 В. Зеленський
3 Центр органів влади (РФ прискорила евакуацію працівників з посольства у Києві; співробітники НПІ припинили діяльність мережі організаторів проплачених РФ записів у столиці; президент України та перша леді вшанували пам'ять Героїв Небесної Сотні; на Аліє Небесної Сотні активісти вимагали розслідування подій на Майдані; В. Зеленський вимагає зняти десант РФ; заблокували у Гостомелі)	30	207	172	409	3 М. Певороних
4 Забудова та благоустрій (будівництво Музею Героїв Небесної Сотні відбудеться почати восени – О. Гавриш; у Києві внаслідок відкриття всієї парку та сквера після реконструкції; у столиці зникла Демидівський промисловий комплекс; у Києві втрутали від заборони вживати на острові Журак; на ДНП повідомлено зникли один із плавальників; в Ірпені побудують Львівську арку на 180 млн грн)	46	48	108	202	4 П. Оленюк
5 Соціальна сфера (Червонобальську зону відкрили для туристів; ЮМДА зникла з Києва зникли зрок; у Києві не вистачає грошей на зарплати медичним працівникам; у костелі святого Миколая у Києві провели перше після пожежі богослужіння; карту укріплень у Києві адаптують для людей з порушеною зору; у Києві відбився злодій із мотозаго "Тюбета про ментальне злодійство")	18	80	94	192	5 О. Данилов

Рис. 3. Рейтинг тем і персон у Києві і Київській області. Випуск «Події. Персони: регіональний зріз» № 7, 2022 р.

Волинська область					
Топ Новини області	Негативні	Нейтральні	Позитивні	Усього	Топ Персони області
1 Міська влада. Політика (замість до Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні за участю влади; терористи в області сформували 5 батальйонів; Луцька, Ковель-Кашперівка РДА свідчили програми підтримки; І. Поліщук закликав мешканців міста не піддаватися паніці; уперевидно незаконне використання 15 млн грн в Ковельській міській раді; об'єкти про ситуацію в області; воєний стан; протесту влітку позитивно)	57	122	185	364	1 І. Поліщук
2 Соціальна сфера ("Велике будівництво" в області діє безплатно; об'єктами на сучасному медобладанні; у Луцьку відбувся нарада з демократичної допомоги триваючому у НС; для соціальних потреб у Луцькій райраді діє депутатський фонд; на Волині домовили з НСЗУ укладти 84 медичні заклади; полегшити не вистачає на зарплати)	71	40	86	197	2 Ю. Погуляйло
3 Забудова та благоустрій (перейти електропостачання у Луцьку; Ковель; у Луцьку демонструють незаконні свідки; МАФі; рекламу; "Велике будівництво" у Ковельському відкриттями будинки Косівка; у Ковелі реконструювали стадіон "Вікторія"; реконструювали спорткомплекс ЛНТУ; Ю. Погуляйло на 2 роки "розділи" 24 гектари лісу; у Луцьку відновили ремонт проспекту Валд)	34	39	26	99	3 В. Зеленський
4 Центр органів влади (звернення до КМУ; Луцької міськради про виділення субвенції у 45 млн грн з держбюджету на відновлення суднобудівництва на р. Ступа; в ОДА відбулася робоча зустріч із заступником міністра оборони України Р. Залужним; утвореною ВРУ з прав людини інспектували знати області; внаслідок недовіри)	6	19	17	42	4 І. Чайка
5 Коронавірус (в області фактують нові випадки захворювань та летальні; у ВНУ ім. Л. Українка повертається до очної форми навчання; у Ковелі; Рівнені працівники змалали освіту відстоїти в суді; незаконно встановили на Волині доправити 839 виробок препаратів "Молінуправу")	13	9	7	29	5 С. Осладук

Рис. 4. Рейтинг тем і персон у Волинській області. Випуск «Події. Персони: регіональний зріз» № 7, 2022 р.

Волинська область				
Топ новини області	Негативні	Нейтральні	Позитивні	Усього
Коронавірус (Волинь вийшла на 4 місце за темпами поширення коронавірусу; на Волині – найвищий показник інцидентності COVID-19 в Україні; Волинь – серед лідерів за кількістю тестувань на коронавірус; у Володимир-Волинському закрили карантинні блокування)	97	322	15	434
Соціальна сфера (у Луцьку збільшать розмір соціальних виплат; на центральному ринку у Луцьку протестують підприємці; у Луцьку поновили квартиру чергу на державне житло; у Ковелі понад 500 тис. грн державної субвенції та 217 тис. грн місцевих коштів спрямують на ремонт й придбання обладнання для шкільних їдалень)	58	246	34	338
Діяльність місцевих органів влади (зарєстровано проєкт рішення про недовіру голові ОДА Ю. Погулайку; звернення депутатів до Уряду щодо унормування реформи децентралізації)	42	214	21	277
Відгуки на діяльність центральних органів влади (волинцями протестують проти зміни районів в області)	25	110	0	135
Дороги. Транспортне сполучення (капітальний ремонт зупинок у Луцьку; потяг «Ковель-Київ» курсуватиме до 30 червня; перевізники вимагають відновити роботу транспорту)	13	98	17	128

Топ новини Волинської області (12.06–18.06)

Рис. 5. Рейтинг тем у Волинській області. Випуск «Події. Персони: регіональний зріз» № 14, 2020 р.

Львівська область				
Топ новини області	Негативні	Нейтральні	Позитивні	Усього
Діяльність місцевої влади (депутати Львівської міської ради прийняли звернення до керівництва держави щодо захисту отримання Томосу; А. Садовий відмовився шукати гроші в бюджеті на виплату зарплатні працівникам комунальних підприємств; 21 червня жителі Славської ОТГ перекрили міжнародну трасу Київ-Чоп на знак протесту проти передачі землі до рук "нафтогазового олігарха Антонова" з групи ОККО; М. Козицький розкритикував А. Садового через послаблення карантину)	114	997	0	1111
Коронавірус (карантин продовжили до 31 липня; міська комісія з надзвичайних ситуацій відновила роботу закладів громадського харчування в приміщенні до 10 клієнтів, спортивних та фітнес-клубів до 10 відвідувачів; станом на 25 червня Львівська область лідер з кількості хворих на коронавірус)	69	791	2	862
Забудова та благоустрій, транспортне сполучення, дороги (з 23 червня офіційно відновили пасажирські перевезення пасажирів у маршрутках; ліквідація наслідків зливи; на Старосамбірщині місцеві перекривають дорогу Мшанець-Стрілки, вимагають ремонту дороги; мешканці смт Рудне, яке підпорядковане Львівській міській раді перекрили трасу через відсутність маршруток)	49	377	0	426

Рис. 6. Рейтинг тем у Львівській області. Випуск «Події. Персони: регіональний зріз» № 14, 2020 р.

При оцінюванні тональності публікації щодо конкретної персони зверталася увага на суть контексту повідомлення та стиль викладення матеріалу. Завдяки використанню сучасних інтернет-технологій та вебінструментарію робота в проєкті була організована дистанційно, виконувалася безперервно попри карантинні обмеження. Під час робочих онлайн-нарад здійснювалися консультації щодо технології моніторингу, уточнення релевантності відібраних повідомлень відповідно до завдань проєкту. Щоб мінімізувати суб'єктивність процесу оцінювання, в групі аналітиків через онлайн-чати постійно відбувалася робота з уніфікації та вдосконалення спільних підходів до оцінювання тональності публікацій. Завдяки хмарним сервісам відображення результатів моніторингу, перевірка та редагування тексту в робочій таблиці могли здійснюватися усіма учасниками проєкту з ПК, ноутбука, смартфона, планшета, причому одночасно.

Випуски бюлетеня «Події. Персони: регіональний зріз» показували рівень висвітлення масмедіа певної регіональної проблеми, до якої найбільше прикута увага соціуму, водночас можна було виявити питання, що залишилися поза увагою громадськості, чиновників чи журналістів; заходи державних інституцій щодо вирішення різноманітних питань; активність та компетентність чиновників, політичних та культурних діячів, представників бізнесу. Наприклад, по випусках можна відстежити перебіг пандемії COVID-19: у певні періоди, зокрема в червні 2020 р. проблема коронавірусу була однією з найбільш висвітлюваних тем і посідала перші місця рейтингу серед інших рубрик (рис. 5, 6). У цій рубриці вказувалися найбільш актуальні проблеми тижня в н. п. області, як то: стан забезпечення ліжкомісцями, ліками та медперсоналом у лікарнях, дії центральної чи місцевої влади щодо вирішення гострих питань тощо. Таким чином, аналітичні дані щотижневих випусків відображали інформаційну увагу до конкретних проблемних ситуацій, сприяючи своєчасному виявленню та реагуванню на них; висвітлювали динаміку інформаційного сплеску в регіональному вимірі та ймовірні причини виникнення й чинники впливу.

Водночас узагальнюючі результати випусків складають інформаційно-аналітичний ресурс для проведення наукових досліджень джерельної бази електронних ЗМІ щодо їхнього впливу на суспільні настрої, визначення ефективності державної політики і національної безпеки для вдосконалення системи прийняття управлінських рішень.

У дистанційному режимі 24 березня 2022 р. відбулося чергове засідання Вченої ради НБУВ [11], де було наголошено, що навіть у складних умовах війни люди, основним видом роботи яких є розумова праця, процеси дослідження і вивчення, не можуть дозволити собі бездіяти. Пропозиції і рекомендації щодо наукової діяльності бібліотеки в умовах воєнного стану доповіла генеральний директор НБУВ Л. Дубровіна. Вона, зокрема, повідомила, що керівництво Національної академії наук України закликала в цей винятково складний для країни та її науки час докласти всіх зусиль для продовження виконання наукових досліджень в Україні.

На восьмому році російсько-української війни, після початку її гарячої фази, співробітники СІАЗ продовжили науково-дослідну, інформаційно-аналітичну та видавничу діяльність.

У цей непростий час бібліотечні фахівці-аналітики СІАЗ зосередили свою наукову увагу на дослідженні висвітлення електронними ЗМІ теми підтримки людей, які зазнали стресу; вивченні досвіду інформаційного забезпечення бібліотеками громадян, які постраждали через кризові обставини; узагальненні результатів моніторингу практики вітчизняної та зарубіжної державної, волонтерської, суспільно-громадської допомоги з подолання посттравматичного синдрому. На основі відібраного матеріалу розпочато виробництво інформаційно-аналітичного бюлетеня «Інформаційні можливості подолання стресових явищ», зміст якого представлений такими рубриками: «Інформаційні аспекти запобігання стресу, реабілітації»;

«Інформування населення і місія бібліотек»; «Стрес і роль ЗМІ»; «Аналітика; організація допомоги громадянам України в боротьбі зі стресовими ситуаціями»; «Законодавча база, органи державної влади, методика»; «Центри психологічної допомоги в Україні та за кордоном. Практичні поради»; «Посттравматичний стресовий розлад: вплив на здоров'я, соціальні наслідки».

У випусках висвітлюються визначення, ознаки і причини стресу, його вплив на здоров'я, соціальні наслідки посттравматичного стресового розладу серед військовослужбовців чи цивільного населення, постраждалого від бойових дій, стихійного лиха, пандемії COVID-19, фізичного насильства тощо; аналізується місія бібліотеки та приклади сервісних послуг із підтримки постраждалих від кризових ситуацій: надання інформації про законодавче забезпечення постраждалих від стресу, про державні програми та волонтерські й громадські організації, що забезпечують реабілітацію та підтримують постраждалих; організація в бібліотеці зустрічей, круглих столів із представниками влади, юристами, психологами та іншими фахівцями для різнопланових консультацій та розв'язання проблем громадян, які перебувають у стресових ситуаціях через втрату рідних, відсутність житла, роботи; надання бібліотечного інтернет-сервісу для пошуку житла, роботи; організація дозвілля дорослих та дітей. Бюлетень орієнтований на акумуляцію бібліотечними установами електронної інформації, зміст якої пов'язаний із доведенням до свідомості громадян найбільш ефективних технологій боротьби із гострими проявами масових стресів у сучасному суспільстві. Узагальнення результатів моніторингу для бюлетеня покликані доповнити інформаційну базу щодо ситуації з допомогою в подоланні посттравматичного синдрому та прийнятті відповідних управлінських рішень для підвищення ефективності цієї допомоги.

До нових умов адаптуються також аналітичні структури провідних бібліотек інших держав світу.

Про нові виклики та специфіку роботи в особливих умовах через пандемію COVID-19 йшлося в доповіді Сенату США директора Дослідницької Служби Бібліотеки Конгресу (Congressional Research Service [CRS] Library of Congress) М. Мезенек у жовтні 2021 р. [5].

Вона зазначила, що незважаючи на величезні зміни в суспільстві, викликані глобальною пандемією, CRS продовжила успішно виконувати свою місію щодо забезпечення Конгресу США дослідженнями найвищої якості для підтримки реалізації його законодавчих, представницьких та наглядових обов'язків. Це стало можливим завдяки спільним зусиллям колективу з перебудови виробничих процесів та адаптації бібліотечного обслуговування відповідно до вимог часу, підкреслила М. Мезенек.

Так, з урахуванням новин про наближення пандемії, з березня 2020 р. CRS швидко розробила гнучкий графік, організувавши дистанційну роботу персоналу на повний робочий день. 385 тис. дол. США – таку суму склали фінансові витрати CRS на додаткові навчання персоналу, забезпечення

колективу телефонами, іншими засобами зв'язку й необхідним устаткуванням для організації дистанційної роботи [5]. Це дало змогу Службі своєчасно надавати послуги з інформування, аналізу, консультацій для Конгресу США, де розглядалися безліч питань, пов'язаних із пандемією та кризовими ситуаціями в охороні здоров'я, приймалися інші важливі рішення.

CRS з березня 2020 р. по серпень 2021 р. підготувала та регулярно оновлювала понад 1100 нових продуктів із питань, пов'язаних із COVID-19. Для забезпечення швидкого доступу до цих продуктів була створена сторінка ресурсу про COVID-19, представлена на вебсайтах CRS.gov і Congress.gov. Названий ресурс – це підготовлені CRS матеріали з 26 тематичних напрямів, що висвітлюють різну проблематику, зокрема встановлення тимчасового мораторію на виселення відповідно до Закону про підтримку, допомогу та економічну безпеку (CARES ACT), організацію тестування на COVID-19 у зв'язку з коронавірусом тощо. Деякі з цих продуктів містили спеціальні графіки, для яких CRS використала інструменти та технології візуального дизайну. Крім того, на сторінці ресурсу розміщено роз'яснення: експерти CRS відповіли на понад 10 тис. запитів щодо ковідної проблематики.

Протягом звітного періоду, окрім пов'язаних із COVID-19 питань, CRS також допомагала Конгресу в розгляді багатьох інших політичних та правових питань. Експерти CRS провели широкі дослідження та надали аналітичну підтримку з таких тем: безпека кордонів; зміна клімату; кібербезпека; ліквідація наслідків стихійних лих та управління надзвичайними ситуаціями; торговельні відносини США і Китаю; податкова політика; імміграція; військова присутність США в Афганістані тощо.

Через пандемію для обслуговування членів Конгресу Служба швидко перевела свої особисті програми та семінари у формат вебінарів, максимально розширила свій онлайн-сервіс. У дистанційному режимі були організовані семінари та тематичні програми для співробітників Конгресу США, зокрема онлайн-сесії при підготовці законодавчих актів про Соціальне страхування від інвалідності (SSDI) та додаткового доходу (SSI); використання правоохоронними органами технології розпізнавання облич; при розробці численних програм, що стосуються військових і оборонних питань. Загалом протягом 2020 р. експерти CRS відповіли на понад 75 тис. запитів Конгресу; підготували понад 1300 нових продуктів; оновили понад 2500 існуючих продуктів; виступали в прямому ефірі й проводили віртуальні семінари, у яких взяли участь приблизно 8500 співробітників Конгресу. Як і в попередні роки, Служба забезпечила своїми інформаційно-аналітичними продуктами та послугами майже всіх членів Конгресу та кожен комітет Сенату.

Щоб ефективно забезпечувати зростаючі інформаційні запити Конгресу, співробітники Служби систематично вивчають рівень задоволення користувачів роботою CRS. Для цього було розроблено новий онлайн-інструментарій для оцінки використання продуктів і послуг CRS, уточнення інтересів та завдань Конгресу. Збір даних включає аналіз використання

CRS.gov щодо запитів, результату пошуку, термінів виконання, а також аналіз використання загальних і тематичних сторінок сайту, продуктів CRS. На основі результатів дослідження рівня забезпечення користувачького попиту конгресменів та співробітників Конгресу в умовах пандемії, Служба оперативно проводила модернізацію своєї IT-інфраструктури за допомогою розгортання нових інструментів і програмного забезпечення; здійснювала оновлення системи управління відносинами з клієнтами та системи управління інформацією про робочу силу; вдосконалювала програми аналізу тексту щодо спрощеного проведення законодавчого аналізу та порівнянь, упорядкування змісту системи управління та поліпшення інструменту таксономії для кращих результатів пошуку.

Для обміну даними та оперативного інформаційного забезпечення Сенату та Конгресу CRS активно використовує вебсайт Congress.gov, який постійно модернізується. Для цього Служба проводить вивчення відгуків співробітників Конгресу та Сенату щодо необхідності певного вдосконалення, на основі зібраних даних запроваджуються інформаційно-технологічні новації, що покращують функціонал вебсайту Congress.gov. Наразі він має більш високий ступінь захисту бази даних Конгресу.

Таким чином, досвід пандемії показав важливі чинники, що допомогли адаптуватися CRS для роботи в особливих умовах, серед яких на перше місце вийшли сучасні інформаційні технології, високий професіоналізм співробітників, необхідне матеріальне забезпечення з боку Конгресу США.

RLRB – Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії (Research and Legislative Reference Bureau [RLRB] National Diet Library of Japan) також успішно виконувало роботу в особливих умовах розгортання пандемії COVID-19.

Місія RLRB – проведення досліджень урядової політики та правового аналізу поточних і потенційних політичних проблем тільки на запит Національного парламенту Японії. Послуги включають науково-дослідну роботу з широкого кола питань національної політики на запити окремих членів Сейму, офіційних комітетів Палати представників і Палати радників чи політичних партій, а також публікацію доповідей та звітів за результатами численних досліджень. RLRB повною мірою використовує величезні інформаційні ресурси Національної парламентської бібліотеки Японії для здійснення наукової діяльності на умовах об'єктивної та політично нейтральної точки зору. RLRB також надає свої звіти широкому загалу користувачів бібліотеки [4].

Увага Бюро 2020 року була прикута до проблематики коронавірусу. Протягом року від початку пандемії співробітники провели понад 9100 досліджень, пов'язаних з COVID-19 (приблизно 25 % від загальної кількості).

Для членів парламенту Японії було підготовлено понад 100 тематичних доповідей, що безпосередньо пов'язані з COVID-19. Серед них виокремимо такі: вплив на економіку, державні фінанси, домогосподарства, промисловість, зайнятість, освіта, система охорони здоров'я. Також надано

результати дослідження закордонного законодавства. Багато дослідницьких матеріалів на тему COVID-19 було оприлюднено на вебсайті парламентської бібліотеки для широкого загалу користувачів.

Так само було опубліковано Звіт за результатами дослідження «Тенденції та проблеми соціальних медіа в епоху коронавірусу» (Trends and Issues of Social Media in the Era of Coronavirus) про поширення дезінформації в умовах пандемії COVID-19 та реакцію користувачів. У роботі проаналізовано проблеми соціальних медіа з різних точок зору, зокрема соціально-психологічної, етичної, конституційно-правової, інформаційної (Trends and Issues of Social Media in the Era of Coronavirus. https://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_11653560_po_20200401.pdf?contentNo=1) [6, с. 75].

Співробітники Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії – активні учасники міжнародного співробітництва, зокрема вони підтримують тісні стосунки із Бібліотекою Національної Асамблеї Республіки Корея (National Assembly Library of Korea (NAL)) і Дослідницькою Службою Національної Асамблеї Кореї (National Assembly Research Service (NARS)). Так, спільна 9-та онлайн-конференція японських та корейських фахівців-аналітиків 26–27 лютого 2020 р. була присвячена проблемам правового регулювання фейкових новин в інтернет-сфері, відмінностям у підготовлених пропозиціях аналітичних служб членам парламентів Японії та Кореї щодо законопроектів із цих питань. Бібліотечні фахівці NAL виступили з доповіддю про технології застосування штучного інтелекту в збереженні великого обсягу електронних ресурсів [7, с. 11–12].

На XI спільній онлайн-конференції 20 грудня 2021 р. співробітники японського RLRB та корейських NAL і NARS зосередили свою увагу на проблематиці COVID-19 і законодавчого забезпечення заходів із ліквідації наслідків та запобігання поширенню пандемії. Бібліотечні фахівці обох країн обмінялися напрацюваннями щодо інформаційно-аналітичного супроводу державних інституцій у боротьбі з негативними проявами пандемії COVID-19 [8, с. 12].

Японське RLRB та американська CRS 9 грудня 2020 р., а також інші бібліотечні аналітичні та дослідницькі структури з Європи, Америки, Азії та Африки взяли участь в організованому IFLA віртуальному заході під назвою «Бібліотечні та дослідницькі послуги для парламентів: інновації та творчість під час глобальної пандемії» на секції IFLAPARL [3].

Під час онлайн-сесій у виступах, доповідях та інтерактивних дискусіях колеги обмінялися досвідом із адаптації діяльності до роботи в кризових умовах, приділили увагу змінам та інноваціям, що запровадили їхні служби під впливом пандемії COVID-19.

Загалом, на секції IFLAPARL учасники зосередили увагу на вивченні механізмів адаптації роботи бібліотечних аналітичних та дослідницьких структур в особливих умовах. Ключовими для обговорення стали такі

питання: рівень інформаційної затребуваності державних інституцій та відповідність запропонованих сервісних послуг для них в умовах кризи; ступінь розробки і застосування електронних послуг, інновацій та інтернет-технологій у докризовий період та в час пандемії; організація дистанційної роботи колективу: особливості управління і координації, навички співробітників, облаштування домашнього офісу, психологічний аспект, творчий підхід, наявний досвід роботи вдома; нові теми та акценти у науково-дослідній роботі та інформаційно-аналітичному забезпеченні; готовність користувачів до електронних послуг.

Результати організованого IFLA заходу показали, що лише одна дослідницька служба продовжила працювати по заздалегідь розробленому плану, що не потребував змін. Більшість учасників заходу зауважили, що корегували план роботи й у максимально короткий термін адаптували діяльність переважно на основі дистанційного обслуговування та облаштування співробітниками своїх робочих місць вдома. Недоліками планування визнано: занадто загальний підхід без деталізації для конкретних умов та/або конкретних послуг; підготовку до інших видів кризи; відсутність у колективу практики виконання певних виробничих процесів і невідповідність кваліфікації персоналу, що ускладнює та уповільнює адаптацію роботи в кризових умовах; відсутність поінформованості про потенційні сервісні послуги серед аудиторії інформаційних користувачів.

Таким чином, на основі аналізу вищенаведеної практики адаптивних заходів можна скласти методичні рекомендації для бібліотечних аналітичних структур щодо діяльності в особливих умовах. Тож варто врахувати у своїх робочих планах такі важливі напрями: наукові дослідження сучасних тенденцій у бібліотекознавстві та впровадження новітніх технологій у бібліотечне обслуговування; спрямування бібліотечної наукової та аналітичної роботи на перспективні та актуальні напрями досліджень для якомога повнішого інформаційно-аналітичного забезпечення державних інституцій та широкого кола користувачів; своєчасне навчання та підвищення кваліфікації співробітників (навички та досвід роботи з ІТ-інструментами тощо), аналіз функціонуючої моделі цифрового сервісу служби та заходи з її модернізації; визначення дієвості та можливих недоліків системи дистанційної роботи співробітників (інтернет-з'єднання, обладнання, командна комунікація, підтримка творчих ідей, психологічний клімат тощо); систематичне вивчення користувацького попиту; маркетингові напрацювання щодо промоції своїх потенційних послуг.

Осмислення набутого досвіду, включення його результатів у плани та впровадження їх у практичну площину бібліотечної сфери посилить адаптивну спроможність бібліотечних аналітичних та дослідницьких структур працювати в кризові періоди та якісно і безперервно забезпечувати представників органів державної влади й широку аудиторію користувачів своєчасною, збалансованою, вичерпною та незалежною інформацією, затребуваність у якій зростає в складні часи.

Список бібліографічних посилань

1. Гранчак Т. Ю. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. № 6. С. 10–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218605>
2. Желай О. Особливості розвитку аналітичних структур у національних бібліотеках. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С. 127–143. <https://doi.org/10.15407/np.58.127>
3. Library and Research Services for Parliaments. Innovation and inspiration during a global pandemic: IFLA SECION, December 2, 2020. URL: https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/services-for-parliaments/Webinars/2020/iflaparl_virtual_event_dec_2_2020_final_posted_.pdf
4. Science and Technology Policy Research by the Research and Legislative Reference Bureau. National Diet Library: website. URL: <https://www.ndl.go.jp/en/diet/ta/index.html#anchor01> (last accessed: 25.01.2022)
5. Statement of Mary B. Mazanec Director, Congressional Research Service Before the Committee on Rules and Administration U. S. Senate, October 20, 2021. URL: https://www.rules.senate.gov/imo/media/doc/Testimony_Mazanec.pdf
6. Technology assessment and decision making under scientific uncertainty – lessons from the COVID-19 pandemic: EPTA Report-2021. Published in The Hague, November 2021. 134 p. URL: https://epub.oecw.ac.at/ita/itapapers/EPTA_report_2021.pdf
7. The 9 th Mutual Visit Program between the National Diet Library, the National Assembly Library of Korea and the National Assembly Research Service, 26–27.02.2020 / Research and Legislative Reference Bureau. National Diet Library Newsletter. № 230, June 2020. URL: https://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_11503705_po_NDL-Newsletter230.pdf?contentNo=1&alternativeNo=#page=7/
8. The 11 th Mutual Visit Program between the National Diet Library, the National Assembly Library of Korea and the National Assembly Research Service, 20.12.2021 / Research and Legislative Reference Bureau. National Diet Library Newsletter. № 244, April 2022. URL: https://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_12233392_po_NDL-Newsletter244.pdf?contentNo=1&alternativeNo=#page=13
9. Короткий звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову діяльність у 2020 році. Дата події 24.11.2021. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5764>
10. Досягнення минулого року дають старт новим завданням: засідання Вченої ради НБУВ від 14.01.2022. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5797>
11. Засідання Вченої ради: Максимально мобілізувати свої можливості. 24.03.2022. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5875>